

КОРОЛЬ ЛІР

Переклад Максим Рильський

ДІЙОВІ
ОСОБИ

Лір, король Британії.

Король Французький.

Герцог Бургундський.

Герцог Корнуельський (*Корнуел*).

Герцог Олбенійський (*Олбені*).

Граф Кент.

Граф Глостер.

Едгар, син Глостера.

Едмунд, позашлюбний син Глостера.

Куран, придворець.

Освальд, дворецький Гонерільї.

Дід, орендар у Глостера.

Лікар.

Блазень.

Офіцер при Едмунді.

Дворянин, відданий Лірові.

Дворянин із пошту Корделії.

Герольд.

Слуги герцога Корнуельського.

Гонерілья }
Регана } дочки Ліра.
Корделія }

Рицарі з пошту Ліра, офіцери, гінці, воїни, придворці.

Місце дії — Британія.

СЦЕНА 1

Палац короля Ліра.

Входять Кент, Глостер та Едмунд.

Кент Я гадав, що королеві нашому герцог Олбенійський миліший за герцога Корнуельського.

Глостер Так завжди здавалось нам, а тепер, як дійшлося ділити королівство, не збагнеш, кого з герцогів він цінує більше: кожному частка його зважена так, що ні один не може зазіхати на те, що припадає іншому.

Кент Це ваш син, мілорде?

Глостер Виховання його, сер, я взяв на себе. Я стільки разів червонів, визнаючи його своїм, що тепер уже звик до того.

Кент Не розумію вас.

Глостер А мати цього шибеника зрозуміла мене, сер: тоді стан її закруглився, і вона дістала собі сина в колиску раніше, як чоловіка в постіль. Чуєте, тхне гріхом?

Кент Мені не шкода, що гріх той стався, коли з нього вийшли такі прегарні наслідки.

Глостер Але я маю законного сина, сер, десь на рік старшого,— той, одначе, не дорожчий мені. Хоч цей-от поганець і з'явився на світ трохи, сказати б, нахабно, раніш, ніж його покликано, та мати його була вельми вродлива, і створити його — то була дуже приємна робота, і тому я мушу його визнати. Чи знаєш ти цього благородного джентльмена, Едмунде?

Едмунд Ні, мілорде.

Глостер Це мілорд Кент; запам'ятай його як достойного мого друга.

Едмунд Радий служити благородному лордові.

Кент Ви припали мені до серця, і я хочу познайомитися з вами краще.

Едмунд Пане мій, я докладу всіх сил, щоб бути гідним прихильності вашої.

Глостер Дев'ять років він був далеко від батьківщини і незабаром знову покине її.

Грає сурма.

Король іде.

Входять Лір, герцоги Корнуельський та Олбенійський, Гонерілья, Регана, Корделія й почет.

Лір Іди й належно, Глостере, зустрінь Французького й Бургундського державців.

Глостер Гаразд, королю.

Глостер і Едмунд виходять.

Лір

А тим часом наш
Ми задум оголосимо таємний.
Гей, швидше карту! Відайте, що ми
Поділимо натрое королівство
І волимо з рамен своїх старечих
Струснути всі турботи і діла,
Довіривши молодшим їх та дужчим,
Щоб без ваги плестися до могили.
Наш сину любий, герцог Корнуельський,
Ти, Олбені, наш сину дорогий,
Нехай відомий буде посаг вам,
Що кожній ми із дочок приділили,
Щоб потім суперечок не було.
Король Французький та Бургундський герцог
Давно вже важать на дочку найменшу,
При нашому гостюючи дворі,
І відповідь їм нині треба дати.
Вас, дочки, я питаюся тепер,
Коли відрікся і турбот державних,
І земель отчих, і ясних клейнодів,—
Котра із вас мене найбільше любить?
Бажаючи найкращий дар віддати
Тій, що з'єднала ласку від природи
З найвищими заслугами, даємо
Тобі як первородній, Гонерілье,
Ми слово перше.

Гонерілья

Сір, я вас люблю
Сильніш, ніж тее висловити можна.

Мені дорожчі ви за світло дня,
За простір, волю, за дива й багатства,
За вроду й честь, життя моє й здоров'я.
Я вас люблю, як, може, ще ніколи
Дитя свого батька не любило.
Щоб виявити всю мою любов —
Бліді слова, безсилий голос людський,
Моїй любові жодних меж нема.

Корделія

(вбік)

А ти, Корделіє? Люби й мовчи.

Лір Ми віддаєм тобі в обладу землі,
Окреслені границями оцими,—
Тут пишні ниви, тіняві гаї,
Зелені луки та розкішні води,—
Усе твоїм відписуем нащадкам,
Що славний олбенійський рід продовжать.
Що скаже нам тепер дочка Регана,
Дружина Корнуела?

Регана

З того ж я
Металу викувана, що й сестра,—
Одна й ціна нам. Серце відчуває
В її речах любов, з моєю схожу,
Та сказано, проте, занадто мало.
Ненавиджу всі радощі земні,
Хоч би які були вони принадні.
Одно лише чуття мене щасливить:
До вашої величності любов.

Корделія

(вбік)

Корделіє яка ж ти бідна! Ні,
Я добре знаю, що за мій язик
Моя любов багатша і щедріша.

Лір Тобі й твоїм даємо в вічний спадок
Оцю третину наших володінь,
Не меншу й на придоби не скупішу,
Як та, що Гонерільї ми дали.
Тепер, утіхо наша, доню третя,
Кого здобуть суперники жадають,—
Бургундське молоко й вино французьке,—
Що можеш ти сказати, щоб дістать
За інших двох щедрішу й кращу частку?
Кажі.

Корделія Нічого, сір.

Лір Як, як? Нічого?

Корделія Нічого.

Лір Із нічого і не вийде
Нічого. Ще подумай — і скажи.

Корделія Нещасна я — уста мої не вміють
Мойого серця висловити голос.
Я вас люблю, королю, як велить
Мені моя повинність.

Лір Що таке?
Корделіє, залагодь тее слово,
Коли не хочеш вік занапастить.

Корделія Владарю мій, мені дали життя ви,
Мене зростили й виховали ви,
Плачу за це належною ціною:
Шанобою, любов'ю та слухнянством.
Навіщо сестрам чоловіки їхні?
Вони ж бо, кажуть, люблять тільки вас.
Як мужеві свою віддам я руку,
То з нею візьме він і половину
Дбайливості моєї та любові.
Ніколи так не вийду заміж я,
Як сестри, щоб любити лиш самого
Свогого батька.

Лір Щиро це, від серця?

Корделія Так, володарю.

Лір Молода така —
І вже така скупа й черства душею!

Корделія Я молода, мілорде, і правдива.

Лір Що ж, хай і так. Нехай твоя правдивість
Тобі за посаг буде! Присягаюсь
Святого сонця сяйвом золотим,
Імлюю ночі, тайнами Гекати,
Ходою тіл небесних, що дають нам
Життя і смерть, — тебе не знаю я:
Від цього дня і від години цієї
Зрікаюся повинностей своїх,
Покровлення зрікаюся навіки.
Моему серцю ти тепер чужа.
І дикий скіф чи той, хто пожирає

Своїх дітей, щоб вдовольнити голод,
Для мене будуть ближчі і дорожчі,
Ніж ти, кого дочкою я взивав.

Кент Королю добрий!

Лір

Кенте, помовчи!

Не зважуйся ставати між драконом
І лютістю його! Та я ж любив
Її за всіх найбільше, думав я,
Що в піклуванні рук її ласкавих
Знайду жаданий спокій і тепло...
Геть, геть з очей! Як правда, що могила
Мене колись навіки заспокоїть,
Так правда і тому, що я навіки
Її з свого серця вириваю.
Мерщій закликать короля французів!
Хто йде? Бургундця кличте! Вам, зяті,
Вам, Корнуел та Олбені, додам
До посагу, що дочкам відписав я,
Частину третю на некривдний розділ.
Нехай гординя, що вона зове
Правдивістю, їй стане замість мужа.
Дарую вам і владу я свою,
І першість у державі, і високі
Права мої. Собі ж ми відділяєм
Сто рицарів, що житимуть зі мною
Щомісяця в одній з донь моїх.
Лиш титул свій і честь, йому належну,
Собі ми залишаємо,— а ви,
Сини мої, моему серцю любі,
Берете в руки і стерно державне,
І суд, і всі прибутки від землі.
Щоб це ствердити, ось вам і корона —
Діліть її.

Кент

Боговінчаний Ліре,

Кого я поважаю, як владика,
Люблю, як батька, слухаю, як пана,
Ласкавцем у молитвах називаю...

Лір

Натягся лук — рятуйся від стріли!

Кент

Нехай летить — хоч би й мені у серце!
Хай Кент забуде ввічливість, як стратив
Король свій розум. Здумай-но, старий:
Хіба ж обов'язок тоді боїться,
Коли могутність шию гне свою

Перед облесністю? Там честь велить
Явити щирість, де зганьбила велич
Себе тяжким, обридливим безумством.
Роздумайся, свій порив угамуй,
Відкинь свій намисел! Життям клянуся:
Тебе, королю, доня наймолодша
Не менш за інших любить і шанує,
І не жорстока та, чиї слова
Хоч тихі, та від повного йдуть серця.

Лір Мовчи, коли життя своє цінуєш!

Кент Життям своїм я завжди вам служив,
На ворога виходячи одважно.
За вас я не боюсь його і втратить.

Лір Геть відсіля!

Кент Дивися пильно, Ліре,
Дозволь мені твоїм zostатись оком!

Лір Клянуся Аполлоном, я...

Кент І я
Клянуся Аполлоном, що даремно
Клянешся ти богами!..

Лір А, підніжку!

А, зраднику!
(Хапається за меч)

*Олбені
і Корнуел*

Стривайте, сер!

Кент Убий!

Убий свого лікаря, королю,
Лишайся сам, недугою повитий
Огідною! Отямся! Схаменись!
Відкинь свій надум, бо допоки дишу,
Казатиму, що зло еси вчинив!

Лір Ну, слухай же, бунтарю, слухай так,
Як личить те васалові! За те,
Що ти хотів підбити нас на зламання
Нехибного й твердого заповіту
І став помежи владою монарха
Та волею могутньою його,—
А цього, знай, ні сан наш, ані вдача
Пробачити не можуть,— вирікаю
Таке тобі: п'ять день ще маєш ти,
Щоб від пригод лихих себе вбезпечить,

А шостого — державу нашу маеш
Покинути негайно і назавжди.
Коли ж тебе, вигнанця, на десятій
Побачать день у нашім королівстві —
Хвилина ця тобі смертельна буде.
Геть! Геть! Юпітера клянусь ім'ям,
Я не порушу цієї постанови!

Кент Прощай! Усім ти показав, королю,
Що тут — вигнання, а навколо — воля.
(До Корделії)
Боги хай захистять тебе, дитино,
Що думку й дію маеш ти єдину.
(До Регани і Гонерілі)
Бажаю вам, щоб ваше слово пишнє
Перетворилося на діло втішне.
(До Олбени і Корнуела)
Прощайте, владарі! В житті новім
Ітиме завжди Кент шляхом своїм.
(Виходить)

Фанфарн.

Входять Глостер, король Французький, герцог Бургундський і почет.

Глостер Король і герцог тут, мій володарю.

Лір Звертаємо до вас ми слово перше,
Бургундський герцогу, що з королем
Змагаєтесь Французьким за дочку
Останню нашу. Назовіть одверто
Найменший посаг, без якого ви
Її руки зреклися б.

*Герцог
Бургундський*

Можновладче,
Я хочу стільки, скільки ви дасте,
А ви дасте не менше, ніж я хочу!

Лір Шляхетний герцогу, коли дочка
Була нам дорогою, то й ціну
Високу ми складали їй. Тепер
Ціна та знизилася. Перед вами
Стоїть вона. Якщо в оцій істоті,
Маленькій та брехливій, що дістала
Неласку нашу як єдиний дар,
Щось до смаку вам, то беріть її.

*Герцог
Бургундський*

Не знаю, що й казати.

Лір

Ваша воля:

Чи відсахнутись, чи прийнять за жінку
Цю дівчину ненависну, зіпсуту,
Навіки вкриту батьківським прокльоном
І з присяги навіки нам чужу.

*Герцог
Бургундський*

Ясний королю, за таких умов
Я вибору свого відрікаюсь.

Лір

Лишіть її — творцем заприсягнуся.
Що всі її скарби я вам назвав.
(До короля Французького)
А вам, королю, зовсім я не зичу,
Щоб вас кохання засліпило ваше
І ви з тією шлюб свій узяти,
Кого прокляв я. Раду вам даю —
Достойнішу і кращу покохати,
Ніж ця тварюка, що сама природа
Соромиться своєю наректи.

*Король
Французький*

Дивуюсь я, що та, котру ви досі
Своїм найкращим скарбом називали,
Утіхою старечих ваших років,
Та, що її ви над усіх любили,
Найкраща і для серця наймиліша,
Могла вчинити за єдину мить
Таке недобре діло, щоб утратить
Прихильність вашу! Певна річ, провина
На ній лежить нечувано тяжка,
Коли вона вам отруїла серце.
Це чудо, так. Без чуда-бо ніколи
Тому мій розум віри не поїме!

Корделія

Владарю! Хоч не вмію я вживати
Облесливої, вкрадливої мови,
Щоб те казати, чого в душі нема,
Та що чиню — чиню раніше завжди,
Ніж мій язик про тебе сповістить.
Прошу вас: ознайміть, ясний королю,
Що не ганебний вчинок, не убивство,
Не чорний гріх, не зламана чеснота
На мене скликали неласку вашу.
Ні: брак того, без чого я вважаю
Багатою, щасливою себе,—
Моя нездатність до речей медових,

До поглядів благальних та жебрущих
У мене вашу відняла любов;
Це тяжко, так, проте своєї вади
Не хтіла б я позбавитись, королю.

Лір О, краще б не родилась ти на світ,
Аніж мені не догодить мала!

*Король
Французький* Ото й усе? Несміливість природна,
Що виявить чуття своє не вміє?
Бургундський герцогу, що ви принцесі
Сказати маєте? Коли з любов'ю
Поєднані сторонні міркування,
То — не любов. Ви хочете її
За жінку взять? Корделія сама
Собі становить найдорожчий посаг.

*Герцог
Бургундський* Боговінчаний Ліре, відпиши
Ту частку їй, що мався відписати,
І зараз я Корделію назву
Бургундської найменням герцогині.

Лір Нічого! Я присягся! Я незламний.

*Герцог
Бургундський* Що ж! Прикро це, та, втративши отця,
Ви тратите і мужа, королівно.

Корделія Хай герцог заспокоїться: коли
Любов його лиш посагом живилась,—
Його за мужа не хотіла б я.

*Король
Французький* Корделіє прекрасна! Ти багата
Убогістю своєю, ти любові
Достойна, хоч утратила любов,
Ти обрана, хоч кинута і гнана,
І я тебе дружиною назву.
Мені належить здобич ця по праву:
Беру я те, чого зреклися інші.
Так знайте: дівчина, для всіх немила,
Мою любов ще більше запалила.
Дочка твоя без посагу, мій пане,
У Франції володаркою стане.
За всіх бургундських герцогів скарби
Я не віддам її в полон журби.

Корделіє, прощайся з ними. Знай:
За втрати всі воздасть тобі наш край.

Лір Бери її, рушай негайно в путь:
Її лице ми хочемо забуть.
Без ласки нашої й любові йдїть,
Не хочу навіть вас благословить.
Ходім, шляхетний герцогу Бургундський.

Фанфари.

Лір, герцоги Бургундський, Корнуельський, Олбенійський, Глостер та почет виходять.

*Король
Французький* Прощайся з сестрами.

Корделія

Скарби безцінні

Отця мого, я покидаю вас,
Печалі повна: добре знаю я,
Хто ви такі. Мені, сестрою будши,
Тут тяжко хиби ваші називати.
Любіть же батька. Віддаю його
Серцям таким багатослівним вашим.
Коли б мене тепер він не відкинув,
Волїла б в іншій бачити його,
У кращій місці. Я їду, прощайте.

Регана Твоя наука, як нам слід чинити,
Нам не потрібна.

Гонерілья

Краще ти повчись,

Як догоджати мужеві своєму,
Що взяв тебе жаліючи! Замало
Покірності у тебе, і своєю
Покару ти по правді заслужила.

Корделія

Час викрие затаєне лукавством,
І ваші хиби викрие ганьба.
Прощайте, сестри! Доброго життя вам!

*Король
Французький*

Ходім, моя Корделіє прекрасна.

Корделія й король Французький виходять.

Гонерілья Сестро, я маю поговорити з тобою про справу,
що стосується нас обох. Я гадаю, що батько виїде звідси сьогодні
ввечері.

Регана Напевно — з тобою. Наступний місяць він буде
з нами.

Гонеріля Ти бачиш, яким несталим зробився він на схилі віку; ми переконались у цьому до краю. Він завжди любив сестру нашу більше за всіх, і надто впадає в око, через яку дрібницю він прогнав її.

Регана На цю хворобу звичайно хворіють у його віці; проте він і завжди зле знав себе самого.

Гонеріля За своїх кращих років, цілком здоровий, він був над міру запальний. Тому ми можемо чекати від нього, постарілого, не тільки вад, властивих його літам, але й дикого свавільства, що породжується, коли людина стає недужа й примхлива.

Регана Так і сподівайся, що западе він у якусь химеру на зразок вигнання Кента.

Гонеріля Або на зразок прощання його з Французьким королем. Прощу тебе, будьмо одностайні: коли батько наш, химерним будши, та матиме ще владу, то його заповіт вийде нам тільки на глум.

Регана Ми ще поміркуємо про все це.

Гонеріля Треба на щось наважитись, і то швидко.

Виходять.

СЦЕНА 2

Замок графа Глостера.

Входить Едмунд з листом в руках.

Едмунд Ти — божество, природо! Я корюсь
Твоїм законам. Чи ж мені терпіти
Людських звичаїв неблаганний бич,
Юрби цікавої тяжке презирство
Лише тому, що я цей світ побачив
Пізніш за брата? Незаконний син!
Чом незаконний? Чом зовусь я підлим,
Коли шляхетний маю розум я,
Коли так само дужий і вродливий,
Як роджені від чесної жони?
За що вони кленуть нас і таврують?
За що вони нас підлими зовуть?
Я підлий? Чим? Кому життя дала
Злодійка пломенистая — природа,
Той більше має здатності і сил,
Ніж сотня йолопів, яких зачато
На пом'ятій, нудній, бридкій постелі
У часі поміж вечором та сном.

Чи сяк чи так, законний мій Едгаре,
Проте я в тебе землі відберу.
Любов отця Едмундові належить,
Хоч сином він і зветься незаконним.
Так, так, законний! Тільки б цей от лист
І задум мій дійшов мети своєї,—
Едмунд, з колиски соромом покритий,
Того зламає, хто побачив світ
На правім ложі. Я росту, міцнію!
Боги, на боці незаконних будьте!

Входить Глостер.

Глостер Подумать: Кента вигнано! Король
Французький теж у гніві розпрощався.
Державець наш від'їхав цієї ночі,
Віддавши владу! Все це так раптово!
Ну що, Едмунде? Чи нема новин?

Едмунд Нема, мілорде.
(Ховає листа)

Глостер Що то за листа ти ховаєш?

Едмунд Я не знаю нічого нового, мілорде.

Глостер Що ти там читав?

Едмунд Нічого, мілорде.

Глостер Нічого! Навіщо ж було ховати в кишеню отой папір? «Нічого» не потребує, щоб його ховали. Покажи-но. Підійди ближче. Коли то — нічого, то я обійдусь без окулярів.

Едмунд Благаю вас, сер, пробачте мені: це лист від брата, я не встиг дочитати його. А те, що я прочитав, на мою думку, читати не варто.

Глостер Дайте мені листа, сер.

Едмунд Хоч дам його вам, хоч ні — однаково ображу вас. Зміст його, мені здається, не виходить на честь братові.

Глостер Побачимо, побачимо!

Едмунд На виправдання братові, можна гадати, що він написав це, щоб випробувати мою чесноту.

Глостер

(читає)

«Такі звичаї та шаноба до старості тьмарять наше життя під найкращі наші літа, позбавляють нас нашого майна до того часу, коли через власну старість ми не зможемо кори-

статися з нього собі на втіху. Я намислив, що безглуздо коритись тиранії старих, яка верховодить нами,— не тому, що сильна, а тому, що ми її терпимо. Заходь до мене, скажу тобі ще дещо об цім. Коли б наш батько міг заснути і спати доти, доки я розбуджу його, ти весь вік розкошував би, беручи половину його прибутків як улюблений брат Едгара». А!.. Потайний задум! «Спати доти, доки я розбуджу його!» — і це син мій Едгар! У нього піднялась рука це написати! В його серці і голові могли зароїтись такі думки! Коли ти дістав це? Хто приніс листа?

Едмунд Його не принесено мені, мілорде: от де лукавство! — я знайшов листа у себе в кімнаті, його вкинуто туди крізь вікно.

Глостер Ти певен, що це братова рука?

Едмунд Коли б пристойніший був зміст, я запрягся б, що це його писання, а цього листа читаючи, я хочу думати, що ні.

Глостер Це його рука?

Едмунд Рука його, мілорде, але я сподіваюсь, що серце його не в одно каже з листом.

Глостер Він нічого тобі досі не закидав про це?

Едмунд Нічого, мілорде; але я чув, як він часто обстоював думку, що коли батьки постаріються, а діти вже дорослі, то батьки повинні перейти під опіку дітей і віддати в їхнє розпорядження майно.

Глостер О негідник, негідник! Саме ця думка в листі. Мерзенний виродок! Проклята, бездушна скотина! Гірш, ніж скотина! Розшукайте його. Я його візьму під варту. Мерзенний недолюдок! Де він тепер?

Едмунд Я не знаю напевне, мілорде! Коли ви трохи стримаєте свій гнів проти мого брата, поки не матимете певніших доказів, це буде краще. Коли ж ви зопалу виступите проти нього і помилитесь, то навіки заплямуєте свою честь і шцент розіб'єте в ньому почуття слухняності. Я готовий ручитися своїм життям, що цей лист мав на меті випробувати мою відданість вам — і нічого більше.

Глостер Ти так гадаєш?

Едмунд Коли ви, мілорде, згодні, то я заховаю вас у такому місці, де ви будете чути нашу з ним розмову, і не пізніше як сьогодні ввечері ви переконаєтесь у тому, що я казав.

Глостер Ні, він не може бути такою потворою.

Едмунд Я певен, що він — не потвора.

Глостер Проти батька, який так широко й ніжно любив його! Небо і земля! Едмунде, розпитай його. Заглянь йому в душу, благаю тебе. Чини, як велить тобі твій розум. Я готовий усе віддати, аби дізнатись правди.

Едмунд Я зараз розшукаю його, сер, зроблю, що слід, і повідомлю вас.

Глостер Оті затемнення сонця й місяця, що були недавно, не віщують нам добра. Хоч мудреці, які вивчають таємниці природи, можуть усяко тлумачити їх, а проте самі закони природи щоразу бувають порушені тим, що з них випливає. Любов холодне, дружба ламається, брати не хочуть знатись, по містах — заколоти, по селах — розбрат, у палацах панує зрада, розірвано зв'язок між батьком і сином. Мій син-мерзотник чинить, як провіщено,— йде проти батька; король іде наперекір природі, батько йде проти власної дитини. Минулися кращі наші часи. Підступи, ошуканство, зрада й руйнація, розбиваючи наш спокій, товаришать нам у дорозі до могили. Розшукай того недолюдка, Едмунде, ти нічого на тому не втратиш. Будь обачний. Прямодушного, благородного Кента вигнано! Провина його — чесність. Як чудно!

(Виходить)

Едмунд Дивовижний нерозум людський! Коли спіткає нас лихо — хоч би з нашої власної вини,— ми обвинувачуємо в цьому сонце, місяць та зорі. Виходить, ніби ми — мерзотники з неминучості, дурні — за небесним велінням, падлюки, злодії, зрадники — під впливом небесних сфер, п'яниці, брехуни й розпусники — тільки тому, що мусимо коритись силам планет, а всі нещастя, які нас опадають, ідуть від божих рук. Премудра вигадка розпусної людини, що складає вину за свою хтивість на зірки! Мій батько впав у блуд з моєю матір'ю під сузір'ям Дракона, я народився під Великою Ведмедицею,— з цього виходить, що я жорстокий і хтивий. А тим часом я був би тим, чим є, якби й найдивочніша в небі зірка сяjala тоді, коли мене незаконно зачинили. Едгар...

Входить Едгар.

Він з'явився саме вчасно, як розв'язка в давній комедії. Я маю вдавати меланхолійного негідника і зітхати, як Том із Бедлама. О! Ці затемнення віщують розбрат! Фа, соль, ля, мі!..

Едгар Як ведеться, брате Едмунде? Про що ти так задумався?

Едмунд Я задумався, брате, над пророцтвом, що недавно прочитав,— які речі мають статися по цих затемненнях.

Едгар Тебе воно цікавить?

Едмунд Запевняю тебе — на лихо, все збувається, як там написано: неприродність у стосунках між батьком і дітьми, смертність, голод, занепад давньої дружби, заколоти в державі, погрози і прокльони проти короля та вельмож, марна підозріливість, вигнання друзів, розпад у військах, розбиті шлюби... Всього не злічити.

Едгар Чи давно записався ти в астрологи?

Едмунд Годі про це. Коли ти останнього разу бачився з батьком?

Едгар Учора ввечері.

Едмунд Ти говорив з ним?

Едгар Так, години зо дві.

Едмунд Ви розійшлись у злагоді? Чи не спостеріг ти якогось невдоволення в його мові або на обличчі?

Едгар Анітрохи.

Едмунд Пригадай, чим міг ти його образити? І послухай мого слова: деякий час уникай його, поки не вщухне його лютість. Тепер вона так кипить у ньому, що, побачивши тебе, він навряд чи заспокоїться.

Едгар Якийсь негідник, напевно, наговорив на мене!

Едмунд І я боюся, що так. Прощу тебе, будь обачний, доки гнів його вгамується. Раджу тобі, зайди до моєї кімнати, — звідтіля тобі можна буде почути, що він говорить. Прощу тебе, йди... Ось маєш ключа від моїх дверей. Коли здумаєш кудись вийти — бери з собою зброю.

Едгар Зброю, мій брате?

Едмунд Брате, я раджу тобі, як краще. Хай назвуть мене безчесною людиною, коли супроти тебе не замишляють лихого. Я вже сказав тобі, що бачив і чув, але слова мої бліді, вони нітрохи не відбивають справжнього жаху. Іди, прошу тебе.

Едгар Чи скоро я почую від тебе щось певніше?

Едмунд Я все зроблю для тебе, що слід.

Едгар виходить.

Довірливий мій батько; благородний
І щирий брат,— він намірів ворожих
Не розпізнає. Впораюсь одразу
Із чесністю дурного. Все гаразд.

Розумний я і спадок одберу,
Але потрібно виграти цю гру.
(*Виходить*)

СЦЕНА 3

Палац герцога Олбенійського.

Входять Гонерілья й Освальд, її дворецький.

Гонерілья Батько вдарив мого придворця за те, що той вилаяв його блазня?

Освальд Так, міледі.

Гонерілья Вночі і вдень мене він тяжко кривдить,
Години не мине без грубіанства,—
А з того й чвари серед нас усіх.
Не можу далі я таке терпіти.
Сто рицарів його сваволю чинять,
А він лиш знає гримати на нас.
Приїде з полювання — я не стану
З ним розмовлять. Скажи, що хвора я.
Не дуже квапся слугувати йому —
За те візьму на себе я провину.
Чути звук рогів.

Освальд Я чую, він вертається, міледі.

Гонерілья І ти, і челядь будьте неухажні
До нього. Хай об тім він заговорить.
Коли йому тут буде не до серця,
Нехай сестру одвідає мою.
Ми боремося з нею одностайно
Проти ярма, що нас гнітить обох.
Ледачий дід, він хоче, як раніше,
Користуватись давніми правами,
Що сам віддав! Життям запрягнуся:
У дурошах старе й мале однакі,
Іх треба вчити. Лестоші низькі
Туманяють їх. Затям, що я казала.

Освальд Гаразд, міледі.

Гонерілья Рицарям його
Байдужість виявляйте. Що вже буде,
Не клопочіться. Слугам розкажи
Все до ладу. Я приводу лиш хочу,

Щоб висловити все йому. Сестрі
Про цеє також треба написать,
Щоб знала, як чинити. Ну, іди
Ладнай обід!

Виходять.

СЦЕНА 4

Там же.

Входить Кент, переодягнений.

Кент Коли я зможу відмінити голос
Так само добре, як переодягся,
То у розмові з ним доб'юсь того,
Чого бажаю. Як вигнанець Кент
Судді своєму у пригоді стане,
То пан, якого любить він сердечно,
Побачить міру щирості його.

Звук рогів.

Входять Лір, рицарі та слуги.

Лір Обідати, та швидше! Зараз мені — я не чекаю
ні хвилини.

Один із слуг виходить.

Ти хто такий?

Кент Людина, сер.

Лір Яку ти роботу знаєш? Чого хочеш від нас?

Кент Хочу бути не меншим за те, чим здаюся, вірно
служити тому, хто мені вірить, любити того, хто чесний, знатися
з тим, хто мудрий і мало говорить. Я уникаю судів, б'юся, коли
без того не обійтись, і не їм скромного у піст.

Лір То хто ж ти?

Кент Чесний чолові'яга, так само бідний, як король.

Лір Коли ти так само бідний підданець, як бідний
король, то ти й справді бідак. Чого ж тобі треба?

Кент Служби.

Лір Кому хотів би ти служити?

Кент Вам.

Лір Ти знаєш мене, друже?

Кент Ні, сер, але у вашому лиці є щось таке, що мені хочеться назвати вас своїм паном.

Лір Що ж воно таке?

Кент Печать влади.

Лір Чим же можеш ти служити?

Кент Я можу давати щирі поради, їздити верхи, бігати, вмію перебрехати цікаву казку і, не мудруючи, виконати нехитре доручення. Те, для чого годяться звичайні люди, можу зробити і я; а найкраще у вдачі моїй — старанність.

Лір Скільки тобі років?

Кент Я не такий молодий, сер, щоб закохатись у жінку за її співи, і не такий старий, щоб полюбити її не знати за що,— мені йде сорок дев'ятий рік.

Лір Зоставайся, будеш мені служити. І коли по обіді ти сподобаєшся мені не менше, ніж тепер, то я не розлучуся з тобою. Обідати! Гей, обідати! Де мій шукар? Мій блазень! Піді поклич мого блазня!

Один із слуг виходить.

Входить Освальд.

Гей, ти, де моя дочка?

Освальд Даруйте, але...
(*Виходить*)

Лір Що він там меле? Заверни цього йолопа.

Один із рицарів виходить.

Де мій блазень? Гей! Чи послули всі?

Повертається рицар.

Ну, де ж той вилупок?

Рицар Він каже, мілорде, що дочка ваша нездужає.

Лір Чому цей раб не вернувся до мене, коли я кликав його?

Рицар Сер, він зовсім ясно сказав мені, що не хоче вертатись.

Лір Не хоче?

Рицар Мілорде, я не знаю, що воно таке, але, здається мені, з вашою величністю не поводяться так шанобливо, як ви до

того звикли. Надто очевидна негречність і челяді, і самого герцога, і навіть вашої дочки.

Лір А, так тобі здається?

Рицар Вибачте, королю, коли я помилюся. Обов'язок мій боронить мені мовчати, коли я вбачаю образу вашій величності.

Лір Ти тільки нагадуєш мені те, що я сам спостеріг. Віднедавна бачу я неувважність до мене, але складав те на свою підозріливість і не примічав тут нарочитої неввічливості. Подивлюсь іще. Та де ж мій блазень? Я вже два дні не бачив його.

Рицар Відколи молода наша королівна помандрувала до Франції, блазень тяжко сумує.

Лір Годі про це, я сам це бачу. Піди й скажи моїй дочці, що я хочу поговорити з нею.

Один із слуг виходить.

А ти піди поклич сюди мого блазня.

Другий слуга виходить.

Повертається Освальд.

А, ласкавий добродію! Ідїть-но сюди, добродію! Хто я, добродію, такий?

Освальд Батько моєї пані.

Лір Батько моєї пані? Пес ти огидний! Раб! Стерво!

Освальд Неправда тому, пане, даруйте на слові.

Лір Як ти на мене дивишся, негіднику!
(*Б'є його*)

Освальд Я не дозволю бити себе, мілорде!

Кент А збити з ніг теж не дозволиш, гидка личино?
(*Збиває його з ніг*)

Лір Спасибі, друже, ти прислужився мені, і я тебе любитиму.

Кент Ну, сер, уставайте і забирайтесь геть! Я навчу вас розумітись на людях. Геть, геть відсіть! Коли ти хочеш знов виміряти собою підлогу, то зоставайся! Ану-бо, до лиха! Утікай, коли маєш голову на плечах! Отак!
(*Виштовхує Освальда*)

Лір Спасибі, вірний слуго: ти мені придався.
(*Дає Кентові гроші*)

Входить блазень.

Блазень Дозволь, я його теж хочу купити. На тобі мого ковпака.
(Дає Кентові свій ковпак)

Лір Ну, дурнику мій, як ведеться?

Блазень Та візьми ж мого ковпака.

Кент Навіщо, хлоп'яго?

Блазень Бо ти заступаєшся за того, хто підпав під неласку. І не вмієш тримати носа за вітром, ще застудишся. Бери-но ковпака! Оцей-от чоловічина вигнав двох дочок своїх і благословив третю проти своєї волі. Коли маєш служити йому, тобі не обійтися без мого ковпака.

(До Ліра)

Ну, кумцю, як ведеться? Ех, якби мені два ковпаки та дві дочки!

Лір Для чого, мудрагелю?

Блазень Коли б я роздав їм усі свої гроші, у мене залишилися б ковпаки. Ось тобі мій ковпак, попроси другого у своїх дочок.

Лір Стережись, ледащо, — ось дубець!

Блазень Правда — як дворовий пес, що його дубцем виганяють з хати, тоді як смердюча хортиця гріється собі при вогні.

Лір Гіркий мені цей докір!

Блазень Слухай-но, я навчу тебе приказки.

Лір Навчи.

Блазень Тільки затам її, кумцю:

Не хвалися тим, що маєш,
Не кажи всього, що знаєш,
Гроші в інших позичай,
А в позику не давай.
Не ходи, як їздить змога,
Не звірайся ні на кого,
Кинь пияцтво та дівчат,
Будеш славен і багат,
Будеш в розкоші купатся,
Як десятка у двадцятці.

Лір Та це ж нічого не означає, дурню!

Блазень Що ж, це так, як промова неоплаченого адвоката. Ти мені нічого не дав. А чи можеш ти здобути яку користь із нічого, кумцю?

Лір Ні, приятелю, із нічого нічого не можна зробити.

Блазень

(до Кента)

Прошу тебе, втовкмач йому, що на це схожі
прибутки від його земель. Блазневі він не повірить.

Лір Злий дурень!

Блазень А знаєш ти різницю, приятелю, між злим і добрим дурнем?

Лір Ні, хлопче, поясни мені.

Блазень

Хто навчив тебе віддати
Все, чим звик ти володати,
Ти того постав отам,
А за нього стань тут сам.
Дурнів доброго і злого
Ти впізнаєш без підмоги:
Цей — ось в одязі рябім,
Інший дурень — поруч з ним.

Лір Ти звеш мене дурнем?

Блазень Усі інші свої титули, що з ними ти народився,
ти ж віддав.

Кент Цей дурень не такий-то вже дурний, мілорде!

Блазень Ні, присягаюсь честю: лорди та великі люди не хочуть мені в тому поступитись. Коли б я мав монополію на дурощі, вони б захотіли взяти свою пайку. Вони бояться, щоб я не забрав собі всього безглуздя, їм так і кортить щось і собі вирвати. Дай мені яечко, кумцю, а я тобі дам дві корони.

Лір Що ж то за корони такі?

Блазень Розріжу яйце навпіл і з'їм те, що всередині,— залишаться дві яечні корони. Коли ти розламав свою корону й віддав обидві половинки, то вийшло так, наче ти переніс свого осла на власній спині через калюжу. Мало було олії у твоїй лисій короні, коли ти віддав свою золоту. Якщо я говорю це як дурень, хай відчухрають різками того, хто це перший доведе.

(Співає)

Бідні дурні підупали,
Бо з розумних дурні стали,
Кожна мудра голова
Щось, як мавпа, витіва.

Лір Відколи це ти знаєш стільки пісень?

Блазень Я співаю, кумцю, відтоді, як ти поробив із своїх

дочок своїх матірок, давши їм різку і взявшись розстібати свої шлейки.

(Співає)

Вони заплакали, зрадівши,—
Я з горя заспівав,
Що в піжмурки король мій грає
І в дурники попав.

Слухай, кумцю, найми-но вчителя, що вчив би твого дурня брехати. Я дуже хотів би навчитися брехати.

Лір Коли ти брехатимеш, ми звелимо тебе відшмагати.

Блазень Диво, та й годі, що за порода в тебе та в твоїх дочок: їм хочеться, щоб мене відшмагали за те, що я говорю правду, а ти хочеш, щоб мене відшмагали за те, що я брешу. А то ще, бува, шмагають мене за те, що я держу язик за зубами. Краще б мені бути чим хоч, аби не блазнем! А проте — не хотів би я бути на твоїм місці, кумцю: ти облупив свій розум з обох боків і нічого не залишив посередині. Он іде одна половинка.

Входить Гонерілья.

Лір Що таке, дочко моя? Чому ти наморщила чоло? Мені здається, ти недавно навчилася хмуритись.

Блазень Еге, чоловічку, ти був щасливий, коли тобі не доводилося зважати, хмуриться вона чи ні. Тепер ти — як та дірка від бублика. Я щось більше, ніж ти тепер: я — дурень, ти — ніщо.

(До Гонерільї)

Гаразд, гаразд, прикушу язика. Твое обличчя наказує мені це, хоч ти й не говориш нічого.

Той хто скоринки не зміг вберегти,
Крихту маленьку радий знайти.

(Показуючи на Ліра)

Ось маєте порожній стручок гороху.

Гонерілья Не тільки цей розбещений ваш блазень,
А весь ваш почет, дикий та свавільний,
Тут неподобні бешкети вчиняє
І зовсім шануватися забув.
Гадала я, що, вам про це сказавши,
Належного здобуду рішення,
Але тепер із ваших діл та мови
Догадуюсь, що вам те все до мислі
І нелад похваляете ви цей.
Коли це так — покари не минути
Тому, хто заслужив її, королю,

І хай ви в тім побачите образу,
Ганьбу собі,— я буду боронить
Добро загальне й спокій у господі.

Блазень А що, кумцю?
Істоньки синичка зозульці носила,
За те їй зозулька голову скусила.

Свічка погасла, доводиться нам сидіти поночі.

Лір Чи наша ти дочка?

Гонерілья Пора б вам, сер, до розуму вернутись —
Вам розуму не треба позичати —
І кинуть примхи, що потворять вас.

Блазень Таж і осел побачить, коли возик везе коня.
Гоп-гоп, моя мила,
Аби вірно любила!

Лір Хто тут мене впізнає! Це не Лір!
Чи ж Лір так ходить, так говорить? Ні!
Чи він осліп? Чи розум затуманився?
Чи в сон у непробудний він запов?
Тут щось не те. Скажіть одверто, хто я?

Блазень Тінь Лірова!

Лір Я хочу знати — пам'ять, розум і здоровий глузд
кажуть мені, що я колись був монархом, що я був батьком, що
я маю дочок...

Блазень Маєш, а вони хочуть зробити з тебе слухняного
батька.

Лір Як ваше ім'я, прекрасна дамо?

Гонерілья Цей милий запит якнайбільш пасує
До жартів, що злюбили ви тепер.
Прошу вас, поміркуйте, що я вам
Сказала тут. Ви не в такому віці,
Щоб легковажно мислити й чинить.
Сто рицарів, котрих собі взяли ви,
Так зледащили, у таку вдаються
Розпусту, що здається наш палац
Таверною чи домом соромоти.
На цю ганьбу негайних треба ліків.
Я вас прошу зменшити почет свій,
А то й сама зробити це потраплю.
Зоставте тих лише, хто гідний вас
І ваших літ.

- Лір* Прокляття! Вічна тьма!
Сідлати коні! Скликати мій почет!
Ти, виродку мерзенний, заспокойся!..
У мене єсть іще одна дочка!
- Гонерілья* Мою б'єте ви челядь. Набрід ваш
Усіх зухвало тут бере на глум.
- Входять Олбени.
- Лір* Біда тому, хто кається запізно!
(До Олбени)
А, сер! Це ви! Ви з нею теж у змові?
Кажіть мерщій! Гей, коні подавати!
Невдячність, демон із камінним серцем,
Страшніша над усі людські потвори,
Коли зросла на лоні у дочки!
- Олбени* Сер, заспокойтесь.
- Лір*
(до Гонерільї)
Яструбе неситий,
Ти брешеш! Почет мій — достойні люди,
Що знають і повинності свої,
І честь, і шану. Та дрібна вина,
Яку я на Корделії побачив,
Скалічила мені навіки душу,
З мого серця вирвала любов
І жовцю сповнила його гіркою!
О Ліре, Ліре, Ліре!
(Б'є себе по голові)
Бий у браму,
Що випустила розум і впустила
Безумство!.. Слуги, швидше відсіля!
- Олбени* Владарю, я ж не винен, я й не знаю,
Чому ви нині так розхвилювались.
- Лір* Можливо, сер. Почуй мене, природо!
Почуй мене, ласкаве божество!
Як суджено оцій гидкій тварюці
Дітей родити — відбери це в неї,
Неплідністю їй лоно засуши!
Нехай її мертвотне, марне тіло
Довіку немовляти не народить,
Щоб ним пишались! А як вирок твій
Велить їй матір'ю колись назватись,—
Нехай народить хірляву потвору

Собі на муки! Хай її чоло
Від того вкриють зморшки передчасні
І щоки будуть зорані від сліз;
Хай радощі й печалі материнські
Обернуться на глум їй та ганьбу,
Нехай спізнає, що гадючі зуби
Це менший страх, як від дітей невдячність.
Геть! Геть!
(Виходить)

Олбени Боги, відкіль це все пішло?
Гонерілья Не клопочись розпитувать. Нехай
Іде старий, куди веде нерозум.

Повертається Лір.

Лір Що? П'ятдесят лиш челядинців я
До послуг маю?

Олбени Що таке, королю?

Лір Скажу тобі.
(До *Гонерільї*)

А, сили неземні!
Соромлюсь я, що ти могла мене
Позбавить мужності, що через тебе
З очей моїх течуть безсилі сльози.
Хай наглий грім поб'є тебе! Нехай
Прокльон отця тебе покрие струпом!
Не смійте плакати, нерозумні очі,
Бо вирву вас і кину я на землю
З водою, що лете ви, щоб м'якшити
Черству цю глину. Що ж, нехай і так!
Дочку я іншу маю. Та до мене
Добріша буде, певно, й ласкавіша.
Коли вона заче правду всю,
Вона тобі обличчя пазурами,
Вовчице кровожерна, роздере.
Затям: верну собі я знов ту владу,
Яку, гадаєш, стратив я навік.

Лір, Кент і почет виходять.

Гонерілья Ти чув, мій володарю?

Олбени Я не можу
Зректися справедливості, хоча
Люблю тебе над міру...

Гонеріля

Годі, годі!

Гей, Освальде!
(До блазня)

Штукарю чи шахраю,
За паном забирайся, геть відсіля!

Блазень Гей, кумцю Ліре, кумцю Ліре, стривай! Візьми
свого дурня з собою!

Швидко з донькою такою,
Як з лисичкою-сестрою,
Ми б розправитись могли,
Коли б тільки знать галузку
Та коли б ми за мотузку
Ковпачок мій продали.
Пан із блазнем геть пішли.
(Біжить геть)

Гонеріля

Цей дідуган, нівроку, не дурний.
Сто рицарів! Дозволити йому
Сто рицарів озброєних держати,
Щоб кожну примху і химеру кожну,
Всі забаганки, всі лихі пориви
Він підпирав оружною рукою
І над життям над нашим панував!
Гей, Освальде!

Олбени

Подумай, чи не марно

Боїшся ти?

Гонеріля

Ще гірше — надто вірить.
Вже краще попередить небезпеку,
Ніж потім з небезпекою боротись.
Його я знаю. Все, що він казав,
Списала у листі я до сестри.
Та чи вона погодиться тримати
Його і сотню рицарів, дізнавшись
З листа мого, до чого те призводить!
Гей, Освальде!

Входить Освальд.

Ну що, ти написав
Листа сестрі моїй?

Освальд

Так, ясна пані.

Гонеріля

Візьми ж людей з собою — і в дорогу.
Про все скажи їй, що мене турбує,
І доводи нехибні приточи.
Іди й вертайся швидше.

Освальд виходить.

Ні, мій пане,
Ні, герцогу, ця лагідність і кволість,
Що їх ви появили, не ганебні,
Але даруйте: більше дорікань
Вам буде за нерозум, ніж похвал
За лагідність.

Олбені Не можу зміркувати,
Куди ти саме поглядом сягаєш,—
Та часом ми, шукаючи добра,
Добро псуємо!

Гонерілья Я одно скажу...

Олбені Побачимо, що вийде з того всього.
Виходять.

СЦЕНА 5

Подвір'я перед замком герцога Олбенійського.
Входять Лір, Кент і блазень.

Лір Відвези листа до Глостершіру. Не кажи дочці
моїй того, що знаєш, поки вона тебе не запитає, прочитавши ли-
ста. Та не гайся, а то я буду там раніш за тебе.

Кент Я не спатиму, королю мій, доки не віддам вашо-
го листа.
(*Виходить*)

Блазень Коли б мозок людський та містився у п'ятах, чи
не слід би тоді боятися мозолів на ньому?

Лір А так, друже.

Блазень Розвеселися ж з ласки своєї: твій мозок ніколи
не красуватиметься в пантофлях.

Лір Ха-ха-ха!

Блазень От побачиш, друга твоя дочка буде до тебе лас-
кава, хоч вона й схожа на тамту, як кислиця на яблуко; але я таки
скажу, що знаю.

Лір Що ти скажеш?

Блазень Що вона смаком своїм так само скидатиметься
на першу, як одна кислиця на другу... А знаєш, кумцю, навіщо нам
приобрєнено носа посеред обличчя?

Лір Ні.

Блазень Щоб очі були по обидва боки. Чого носом не дочуєш, очима назориш.

Лір Я її скривдив...

Блазень А знаєш, як устриця робить свою скойку?

Лір Ні.

Блазень І я не знаю. Знаю тільки, навіщо слимакові його хатка.

Лір Навіщо?

Блазень Щоб ховати голову; вже ж не на те, щоб віддати хатку дочкам та й зостатися з ріжками своїми напризволяще.

Лір Я відміню свою вдачу... О! Такого доброго батька! Коні готові?

Блазень Твої осли побігли по них. А знаєш, чому в Семизір'ї сім зірок?

Лір Бо не вісім?

Блазень Далебі, добре. З тебе вийшов би путящий блазень.

Лір Силомиць забрати назад! Я тобі відплачу, почваро невдячна!

Блазень Коли б ти був моїм блазнем, кумцю, я сказав би відчухрати тебе за те, що ти дочасно постарівся.

Лір А то ж чому?

Блазень Ти не повинен був старітись доти, доки ума не набрався.

Лір Небесні сили! Захистіть мене
Від божевілля!

Входить дворянин.

Лір Що, готові коні?

Дворянин Готові, володарю.

Лір Ну, ходім,

Мій дурнику.

Блазень Тій дівчині, що важиться сміятись,
Недовго при дівоцтві зоставатись.
Чи вийде заміж, а чи ні,
Та гріх тут чується мені.

Виходять.

СЦЕНА I

Подвір'я в замку графа Глостера.

Входять Едмунд і Куран, зустрічаються.

Едмунд Здоров був, Куране.

Куран Добраго здоров'я, сер. Я був у батенька вашого і сповістив його, що герцог Корнуельський та герцогиня Регана прибудуть сюди пізно ввечері.

Едмунд Чого ж то?

Куран Не знаю до ладу. Чи чули ви новину? Я кажу про ті новини, що про них тим часом гозорять пошепки.

Едмунд Ні, не чув. А що таке?

Куран Чули, що пахне війною між герцогом Корнуельським та Олбенійським?

Едмунд Не чув ні слова.

Куран Ну, то ще почувете. Прощавайте, сер.
(*Виходить*)

Едмунд Сюди прибуде герцог уночі?
Чудово! Як це склалося до речі!
Звелів Едгара взяти під варту батько,
І я, хоч трохи справа ця слизька,
Свій намисел повинен довершити.
Вперед, фортуно! А зійди-но, брате,
До мене. Тільки слово я скажу.

Входить Едгар.

Втікай мерщій: за нами батько стежить,
Йому сказали, де ти заховався.
Тобі в пригоді стане темна ніч.
Чи не казав чого ти неприхильно
Про Корнуела? Кажуть, що прибуде
Сюди вночі він і Регана з ним.
Не говорив ти часом про сперечку
Його із Олбені? Згадай.

Едгар

Ні слова.

Едмунд Я чую, батько йде сюди. Не сердься —
Я мушу задля хитрощів підняти
Меча на тебе. Вихопи й свого,
Вдавай, що захищаєшся. Тепер
Тікай, та швидше. Гей, подайте світла!
Рятуйся, брате! Смолоскипів, люди!
Прощай, Едгаре!

Едгар виходить.

Хай ця крапля крові
Переконає їх, що тут і справді
Ішлося на вбивство.
(*Ранить себе в руку*)

Бачив я п'яниць,
Що тяжче ранили себе для жарту.
Мій батьку! Батьку!.. Стій! Стій! Гей, на поміч!

Входять Глостер та слуги із смолоскипами.

Глостер Ну, де мерзотник той, Едмунде?

Едмунд

Він

Стояв у темряві, меча із піхов
Добувши, й шепотів страшні клятьби,
У місяця благаючи підмоги.

Глостер Та де ж він, де?

Едмунд

Я ранений, мій батьку.

Глостер Де той негідник?

Едмунд

Він побіг туди.

Йому не пощастило...

Глостер

У погоню!

Біжіть за ним!

Слуги вибігають.

Йому не пощастило —
Та з чим же бо?

Едмунд

Підмовити мене,
Щоб вас убить. Сказав на те йому я,
Що кари справедливої боги
На батьковбивців шлють громи із неба,
Що батька з сином сотнями ниток
Любов могутня в'яже. Постерігши,
Які брудкі мені його намови,
Він кинувся з мечем своїм на мене

І в руку ранив. А коли побачив,
Що я ладен за праве діло стати
До бою, чи мого злякавсья крику,—
Втікати звідси кинувся.

Глостер

Нехай

Собі тікає: у країні нашій
Йому не врятуватися, і смерть
На нього жде. Велитель мій високий,
Шляхетний герцог скоро буде тут.
Ім'ям його я всім оповішаю,
Що матиме подяку той велику,
Хто лиходія приведе страшного
На кару до ганебного стовпа.
А хто його наважиться ховати,
Той сам умре.

Едмунд

Я умовляв його

Від заміру лихого відцуратись —
Дарма! Він і не слуха! Я тоді
Страхать почав, що викажу на нього,
А він на те: «Ти,— каже,— син нешлюбний,
Ти — старець, і невже ж тобі здається,
Що віри хтось пойме твоїм словам,
Хоч би які були вони правдиві
Та чесні? Хоч покажеш ти їм лист,
Моею справді писаний рукою,—
Всім доведу я, що усе те — наклеп,
Лиха обмова. Таж усіх людей
Ти мусив би на дурнів обернути,
Щоб не добачили того вони,
Чим смерть моя була б тобі корисна
І як ти маєш прагнути її».

Глостер

Душа невірна, лиходій запеклий!
Свого листа він хоче відректись?
Ні, це не син мій!

Сурми за сценою.

Чуєш, їде герцог!

Не знаю я, що в нього тут за справи.
Я гавані скажу закрити всі —
Мерзотник не втече. Я певен, герцог
Мені на тее дасть ласкавий дозвіл:
Я розішлю портрет по всій країні,
В усі кінці, щоб дати змогу людям
Його впізнати. А ти, Едмунде, чесний

І вірний син. Подбаю я про те,
Щоб ти дістав майно моє у спадок.

Входять Корнуел, Регана та слуги.

Корнуел Ну, як ведеться, благородний друже?
Чудні мене тут зустрічають вісті.

Регана Коли то правда, то немає кари,
Злочинця гідної. Чи ви здорові?

Глостер Владарко, серце маю я розбите,
Розбите серце.

Регана Як! Хрещеник Ліра,
Едгар, якому батько дав ім'я,
Намислив вас убити?

Глостер О міледі,
Я потаїть волів би цю ганьбу.

Регана А чи не був він часом у ватазі
Тих рицарів, що батькові слугують?

Глостер Не знаю, пані... Жах, несвітський жах!

Едмунд Так, пані, він із ними був.

Регана Не дивно,
Що духу він набрався там лихого.
Його намовили убить отця,
Щоб разом з ним прогулювати спадок.
Увечері дістала від сестри я
Докладний лист про вчинки їх бешкетні
І присягаюсь: як вони до мене
Прибудуть — я покину власний дім.

Корнуел Я теж покину, вір мені... Едмунде,
Ви, кажуть, батькові в пригоді стали?

Едмунд Свою повинність виконав я, сер.

Глостер Він викрив задуми його — і сам
Дістав од того лиходія рану.

Корнуел Його шукають?

Глостер Так, ласкавий лорде.

Корнуел Аби знайшли, тоді вже він не буде
Являти небезпеку нам страшну.
Чиніть із ним, як знаєте самі ви,
Іменням нашим. А до вас, Едмунде,
Таке звертаю слово: показали

Ви серце щире, віддане, шляхетне,—
Таких нам треба. За слугу беру
Вас першого.

Едмунд Служить вам радий, сер.

Глостер За нього щира дяка вам, мілорде.

Корнуел Та ви ж не знаєте, чому ми тут...

Регана Під час такий незвичний, серед ночі,
Ми, Глостере шляхетний, завітали
У вас поради мудрої спитать.
Ми маєм звістку від сестри й від батька,
Що в них на зле зайшлося. Посланців
До них обох послали ми з листами
І відповідей ждемо. Давній друже,
Утіште серце, дайте нам пораду
В цій справі пильній.

Глостер Завжди ваш слуга.
Прошу покійно, панство, до господи.
Виходять.

СЦЕНА 2

Перед замком Глостера.

Входять з одного боку Кент, з другого — Освальд.

Освальд Добрий вечір, приятелю. Ти з цього дому?

Кент Так.

Освальд Де нам поставити наші коні?

Кент Ось тут, у калюжі.

Освальд Та скажи ж, будь другом.

Кент Я тобі не друг.

Освальд Ну то й мені немає до тебе діла.

Кент Коли б ти трапився мені в Назубському краю,
то взнав би, що почім.

Освальд Ти чого чіпляєшся? Я тебе не знаю.

Кент А я тебе знаю, молодче.

Освальд Хто ж я такий?

Кент Ти — поганець, мерзотник, блюдолиз, ти — підлий, нахабний, безмозкий голодранець, ти — стерво собаче, ти —

нікчемний, розпусний, злодійкуватий страхополох і підшивайло, ти — нещасний торбешник, тобі б бути звідником, ти таки справді суміш із шахрая, торботряса, боягуза, звідника та сучого сина, і я відлупцюю тебе так, аж скавчатимеш, коли насмілишся відкинути хоч один склад із цих титулів.

Освальд Та що ти за гидка проява, що гавкаєш так на людину, зовсім тобі не знайому?

Кент А ти що за безсоромний мерзотник, коли кажеш, буцім не знаєш мене? Та ще ж і двох днів не минуло відтоді, як я збив тебе з ніг і відлупцював перед королем. Меча з піхов, бестіє! Хоч тепер ніч, та місяць присвітить мені, і я з тебе яечню зроблю.

(Видобуває меча)

Меча з піхов, цирульнику чортів, меча з піхов!

Освальд Іди собі, мені нема до тебе діла!

Кент З піхов меча, падлюко! Ти прибув з листами проти короля і підтримуєш марнолюбну нікчемну ляльку проти вінченосного батька. Бери меча, недолюдку, бо пошаткую тобі ноги! Меча скоріше, бридото, виступай!

Освальд Ой, рятуйте! Вбивають! Рятуйте!

Кент Рубайся, підніжку! Боронись, ледацюго, боронись, рабе нікчемний, рубайся!

Освальд Ой, рятуйте! Убивають, убивають!

Входять Корнуел, Регана, Глостер, Едмунд і слуги.

Едмунд Що тут таке? Що сталося? Ану-бо, годі!

Кент До ваших послуг. Ідїть-но сюди, я навчу вас не боятись крові. Та йдїть же, молодий господарю!

Глостер Зброя? Мечі? За що ви завелись?

Корнуел Вгамуйтеся, кому дороге життя! Хто тільки вдавить ще раз — тому смерть. Кажіть, що тут сталося?

Регана Це посланці від нашої сестри та короля.

Корнуел Що тут у вас за бунт? Відповідайте!

Освальд Я ледве зводжу дух, мілорде!

Кент Воно й не дивно — ти стільки проявив одваги. Сама природа зрікається тебе, тварюко полохлива! Мабуть, тебе пошив кравець.

Корнуел Ото дивак! Кравець пошив людину?

Кент Авжеж, кравець, пане. Каменяр чи маляр не зробили б такого покидька, хоч би й працювали коло того дві години.

Корнуел Та скажіть же, з чого приключилась ваша сварка?

Освальд Оцей старий заводіяка, кому я подарував життя заради його сивої бороди...

Кент Ах ти ж виродку! П'яте колесо до воза! Коли дозволите, мілорде, я зітру на порошок цього поганця, замішу й розмажу. Ти пожалів бороду мою, трясогузе?

Корнуел Ану-бо тихше. Вмій же шануватись, Негіднику.

Кент Я шануватись вмію,
Та має гнів свої права, мілорде.

Корнуел То звідки ж гнів?

Кент Розгнівався я, що раб,
Не мавши честі, меч при боці має.
Я знаю добре: прихвосні такі,
З усмішками медовими, уміють
Перегризати, як шури шкідливі,
Святі зв'язки, що тяжко розв'язати.
Вони уміють серце владареве
І влестити, і закувати в кригу,
І полум'я розбуркати у ньому.
Потакують, перечать, ніс за вітром,
Неначе ті собаки, обертають
І тільки й знають панові годить.
Нехай чума поб'є тебе, причинний!
Що? Ти смієшся з мене, ніби з дурня?
Коли б ти на Сарумській був рівнині,
Як гусака, тебе погнав би я
На Камелот.

Корнуел Ти збожеволів, діду?

Глостер Що сталось тут, кажи!

Кент За всіх людей
Мені найгідший цей бридкий мерзотник.

Корнуел Чого ж то так? Чому мерзотник він?

Кент Його лице мені гидке, мілорде.

Корнуел Ну, а моє? А їхні от обличчя?
Вони гидкі?

Кент До правди звик я, пане,
І мушу вам сказати, що колись
Багато кращі бачив я обличчя.

Корнуел Ну, певно. Ця людина з тих, що тільки
Ви похвалить за щирість їх та чесність,
Як зараз же вдаються в грубіянство:
Це, бачте, з правдолюбності іде!
Цих шахраїв я знаю. Правда їхня
Ховає більше хитрості й лукавства,
Аніж глупота тих покірних слуг,
Що вміють лиш чинити панську волю.

Кент Скажу вам, сер, від щирої душі,
Що ви, чия могутність непоборна,
Немов проміння вогненосця Феба...

Корнуел До чого це ти?

Кент Хочу відучитись від говірки, що так вам не до
смаку. Я добре знаю, сер, що я не підлесник. Той, хто безсоромно
дурить вас, безсоромний ошуканець. Я таким не хочу бути, хоч би
й довелось наразитись на вашу неласку, коли б ви навіть просили
об тім.

Корнуел Чим ти його образив?

Освальд Я? Нічим.
Король недавно вдарити мене
Через якусь дрібницю марну зволив,
А він, щоб догодить господареві,
Зайшов за спину й з ніг мене звалив.
Тож я лежу, а він давай знущатись,
Та лаятись, та високо нестися,
І так припав до серця королеві
Наругою над бідним, беззахисним,
Що похвалу із уст його здобув.
Тепер ізнов напався він на мене.

Кент Послухати тхорів отих поганих,
То сам Аякс нікчемний проти них!

Корнуел Гей, а подайте-но скоріше дибі!
Ось ми тебе, пройдисвіте упертий,
Нахабо знавіснілий, навчимо!

Кент Я вже старий учитися, мілорде,
У колодках. Я королю служу,
І він мене послав сюди до вас.
Зневажите його величність ви

І виявите непошану злісну,
Його гінця звелівши закувати.

Корнуел Гей, колодки! Я присягнусь життям,—
Ти в них посидиш до обіду.

Регана Ні.

Не до обіду тільки, а й до ночі,
І цілу ніч.

Кент Коли б я, пані, був
Собака батька вашого — негоже
Було й тоді б чинити так зо мною.

Регана А ти — його лукавий раб, і я
Так учиню.

Корнуел Цей чолов'яга, певно,
З тих розбишак, що нам сестра писала.
Гей, колодки!

Приносять колодки.

Глостер Насмілюся просити,
Щоб ваша ясність не робила так.
Вина на нім велика, і король,
Його хазяїн, сам його скарає.
Покара та ганебна, що йому
Ви приділили, падає звичайно
На ланців найпоганших, на злодіїв,
І візьме те король собі в образу,
Як піддасте його ви посланця
Такий нарузі.

Корнуел То моє вже діло.

Регана Ще тяжча є образа для сестри,
Що на її гінця напали гвалтом
За те, що чинить він свою повинність.
У колодки його!

Кента саджають у колодки.

Ходім, мілорде.

Регана й Корнуел виходять.

Глостер Мені тебе, бідаче, жаль, та герцог
Так повелів, а що вже він накаже,
Того змінити — знає цілий світ —
Не можна. Я проситиму за тебе.

Кент Не треба, сер. Втопився я, не спав,—
Тож висплюся, спочину, а тоді
Свистітиму собі. Десь заблукала доля,
А раптом знайде шлях сюди, до мене?
Прощайте, сер.

Глостер Негоже чинить герцог,
І сам нападсть на себе він накличе.
(*Виходить*)

Кент Державець наш, як приказка говорить,
Утік з дощу під ринву. Ну, ліхтарю
Земної кулі, присувайся ближче,
Щоб міг листа цього я прочитати.
Лише в біду потрапивши, дива
Ми бачимо. Я знаю, що писала
Цей лист Корделія. Вона ж бо добре
Мое нещастя відає. Вона
І ліки знайде. Відпочиньте, очі,
З дороги та з безсоння обважнілі,
Закрийтеся! Не хочу я дивитись
На цей паскудний дім. А ти, фортуно,
Ясніше усміхнися нам. Добраніч!
(*Засинає*)

СЦЕНА 3

Безлюдний степ.

Входить Едгар.

Едгар Я вирок чув собі і від погоні
В дуслі сховався. Скрізь мене шукають,
Всі гавані оточено, нема
Куди подітись. Я запоможуся
Одним лише: прийму на себе вигляд
Нікчемного обідранця, бродяги,
Що, як тварюка, між людьми живе,
Зневажений і гнаний. Я обличчя
Болотом закаляю, голе тіло
Покрию дрантям, дико розкуйовджу
Волосся — і блукатиму, нагий,
Під бурями небесними, на вітрі.
Я зустрічав таких бідах бездомних,
Що, виючи, втікають колючки
Та цвяхи у свої криваві руки —

І так тиняються по вбогих селах,
Ночують по хлівах, камінням биті,
І в люду то прокльонами страшними,
То просьбами скоринку добувають.
Проте ж і Терлігуд, і Том — це люди,
Це — щось. Один лише Едгар — ніщо.
(*Виходить*)

СЦЕНА 4

Перед замком Глостера.

Входять Лір, блазень і дворянин з королівського почту. Кент у колотках.

Лір Дивуюсь я: поїхали вони,
А посланця мого не відіслали.

Дворянин Іще вночі, як певно я дізнався,
Вони не готувались від'їздити.

Кент Привіт тобі, володарю!

Лір Це що?
Комедія ганебна?

Кент Ні, королю!

Блазень Ха-ха-ха! Глянь, які шорсткі на ньому підв'язки! Коней прив'язують за голову, собак та ведмедів — за шию, мавп — за попереки, а людей — за ноги. І по заслугі! У людей часто п'яти сверблять, так ось їм дерев'яні панчохи, щоб не чухались!

Лір Хто, хто зневажив так мого слугу,
Забивши в колотки? Хто він? Скажи!

Кент Королю, і вона, і він: ваш зять і доня.

Лір Неправда!

Кент Правда!

Лір Я кажу: неправда!

Кент Відповідаю: правда!

Лір Ні. Вони
Так не могли зробити!

Кент А зробили.

Лір Юпітером запрягнув, що ні!

Кент Запрягнув Юноною, що так!

Лір Вони того не сміли, не могли
І не хотіли. Сан мій так зневажить —
Це гірше, ніж убивство. Розкажи,
Чим прогрішився ти і як набрались
Вони одваги, щоб мого гінця
Так покарати?

Кент Вашого листа
Я їм привіз, королю, опустився
Навколішки, як звичай нам велить,
Не встиг підвестись — інший посланець,
Задиханий, спітнілий, надбігає
І, ледве дух одводячи, дає
Листа своєї пані, Гонерільї.
Листа того негайно прочитавши,
Вони гукнули челядь — та й на коні.
Мені ж сказали їхати за ними
І відповіді, наче ласки, ждати.
Та й косо ж як дивилися на мене!
А тут ізнову я зустрів гінця,
Що цим листом від пані Гонерільї
Ваш лист, королю мій, зустрів. Поганця
Я вмить пізнав: це був той грубіян,
Який величність вашу розгнівив.
У мене серце, владарю, горує
Над розумом. Я вихопив меча,
А він — у крик і всіх підняв на ноги.
Ваш зять і доня ваша прирекли
За вчинок мій оцю мені відплату.

Влазень Ге! Видко, зима не минулася, якщо тут дикі гу-
си пролітають.

(*Cnieae*)

Батько грошовитий,
Діти так і скачуть.
Коли батько в дранті —
Діти і не бачать.
Ех, повії-долі
Не потрібні голі!

Хоч що кажи, а ти зазнав стільки лиха через своїх дочок, що й за рік не перекажеш.

Лір О, як цей біль іде все вище й вище!
До серця йде! Я знаю цю хворобу!
Спустися нижче, туго нездоланна!
А де дочка?

Кент У графа, сер, у замку.

Лір

(до дворянина)

Не йди зо мною, зоставайся тут.

(Виходить)

Дворянин Чи ти вчинив не більшу тут образу,
Як ту, що оповів нам?

Кент

Ні. Чому

Прибув король із почтом невеликим?

Блазень От коли б тебе за це питання посадили в колодки, то було б катюзі по заслугі.

Кент

Чому, дурню?

Блазень Ми віддамо тебе в школу до комахні, аби ти знав, що взимку не працюють. Всі, що звикли винюхувати, де ліпше пахне, та ще й мають очі під лобом, знають, куди йти, опріч хіба невидющих. Один, може, з двадцяти не почув би, що тут смердить. Не хапайся за колесо, як воно котиться з гори, бо в'язи скрутиш. От коли воно йде на гору — тоді держись за нього, вивезе. Коли хто розумний дасть тобі кращу пораду, віддай мені мою, хай запоможе дурисвітам, бо вона від дурила.

Хто служить вам лише для зиску

Та заглядає в вашу миску —

Під дощик той майно складе,

А в бурю геть од вас піде.

Ну, що ж! Дурисвіт утікає,

А дурень пана не лишає.

Бувають шахраї дурні,

А дурні шахраями — ні.

Кент

Де ти цього навчився, дурню?

Блазень

Вже ж не в колодках сидячи, дурню.

Входять Лір та Глостер.

Лір

Зі мною не бажають розмовляти?

Недужі? У дорозі знебулися?

А! Хитрощі, омана, непокора!

Піди ще раз!

Глостер

Ви ж знаєте, королю,

Який на вдачу герцог запальний

Та впертий.

Лір

Помста! Смерть! Чума! Прокляття!

Він запальний! Ти чуєш, пане Глостер?

Я Корнуела із його жоною
Побачить хочу.

Глостер Владарю ласкавий,
Я волю вашу їм оголосив.

Лір Оголосив? Ти тямш, чоловіче,
Про що ідеться?

Глостер Так, ясний королю.

Лір Король побачить Корнуела хоче,
Дочку свою — улюблений отець.
Вони це знають? А, клянусь життям
І кров'ю! Запальний він? Запальний?
Скажи ти герцогові запальному...
Стривай... А може, й справді він недужий.
Хвороба нас примушує ламати
Обов'язки; за себе ми не можем
Відповідать, як тілу і душі
Сама природа насилає муки.
Стрим'юся. Я, може, помилився,
Пойнятий гнівом, як слабого мав
За дужого. А, смерть усій землі!
(*Глянувши на Кента*)
Чого ж то він... Ні, бачу, добре бачу,
Що той від'їзд і все це — ошуканство.
Звільніть мого слугу! Піди скажи
І Корнуелові, й Регані: я
Із ними розмовляти хочу зараз,
Негайно! Хай прибудуть і мене
Покірно вислухають, бо звелю я
В них під дверима бити в барабан,
Допоки він не крикне: спить до смерті!

Глостер Хотів би я, щоб мир зайшов між вами!
(*Виходить*)

Лір О серце, серце! Тихше, заспокойся!

Блазень Крикни йому, як куховарка кричала в'юнам,
кладучи їх живими в пиріг; вона біла їх качалкою по голові і при-
казувала: «Заспокойтесь, ледарі, заспокойтесь!» А брат у неї був
добріший — так любив свою конячину, що мастив їй сіно маслом.

Входять Корнуел, Регана, Глостер і слуги.

Лір Вітаю вас обох!

Корнуел Привіт, королю!

Кента звільняють.

Регана Я рада вам, панотче.

Лір

Вірю я,
Що рада ти, а то візьму розлуку
Я з чесним гробом матері твоєї,
Як з гробом непотребниці.
(До Кента)

Ага,
Тебе звільнили. Ну, про це пізніш.
Регано любя, знай: твоя сестриця —
Негідниця. Вона, Регано, яструб,
Вона злобу мені сюди вселила!
(Показує на серце)
Я ледве можу говорити об цім...
Така зіпсута вдача, о Регано!

Регана Прошу вас, заспокойтеся. Ви швидше
Ладні постерегти її недбалість,
Аніж вона — обов'язки забути.

Лір

Що кажеш ти?

Регана

Повірити не можу,
Щоб свій обов'язок сестра забула.
Ну, може, їй хотілось почет ваш
Від п'яної розпусти відучити,—
Хіба ж то зле?

Лір

Прокляття їй!

Регана

О сер!
Ви вже старі, вже на краю життя ви,
Потрібна вам розсудлива рука,
Щоб вами керувала дбайливіше,
Ніж ви самі. Благаю вас вернутись
До Гонерільї, нашої сестри,
Сказати, що ви провинні перед нею...

Лір

Провинен я? Подумай, як це гідно:
«Кохана дочко, я уже старий,
Я непотрібний!..
(Стає навколішки)

На коліна ставши,
Прошу тебе, щоб з ласки ти своєї
Мені харчі давала та одежу?»

Регана

Облиште, сер. На жарти ці дивитись
Занадто прикро. Ще раз я прошу:
Верніться до сестри.

Лір

(підводяться з колін)

Нізащо, дочко!

Вона удвоє почет мій зменшила,
Дивилась непривітно, язиком
Мене діймала, наче та гадюка.
Нехай поб'є її небесна кара!
Нехай чума їй надламає кості
Кульготою гидкою!

Корнуел

Пху, пху, пху!

Лір

Ви, бистрі блискавки, вогнем сліпучим
Зухвалі очі засліпіте їй!
Ви, сонцем розколихані тумани,
Спадить на неї, і затруйте вроду,
І гордощі неситі оскверніть!

Регана

Боги могуті! Таж мене так само
Ви можете у гніві проклинати!

Лір

Ні, ні, Регано! Ти моїх проклять
Ніколи не заслужиш. Ти вродилась
Незлобною. У неї — очі люті,
У тебе — тихі, ніжні, миродайні.
Не здатна ти зменшити почет мій,
Розваг мене веселих позбавляти,
Перечити мені і на замок
Від мене замикатись. Розумієш
Ти свій обов'язок і те, що лучить
Отця з дочкою. Ввічлива ти, вдячна,
Ти пам'ятаєш, що тобі віддав
Свого я королівства половину.

Регана

Що ж далі, сер?

Лір

Хто смів мого слугу

Взять в колодки?

За сценою сурми.

Корнуел

То що за сурми там?

Входить Освальд.

Регана

Я знаю, це сестра. Вона писала,
Що буде тут.
(До Освальда)

Твоя це господиня?

Лір

А! Підлий раб, чия дешева гордість

Заснована на милості примхливій
Його велительки! Геть, геть, падлюко!

Корнуел Що хочете сказати ви, королю?

Лір Хто в колодки слугу мого забив,
Регано? Сподіваюсь, ти не знала
Про це... Хто там іде?

Входить Гонерілья.

Боги небесні!

Коли людей ви любите старих,
Коли слухнянство миле вашій владі,
Коли самі старі ви,— оступіться
За мене, станьте на моему боці.

(До Гонерільї)

Чи можеш ти на бороду оцю
Дивитися без сорому? Регано,
Невже ти здатна їй подати руку?

Гонерілья Чому ж би й ні, королю? В чім я винна?
Не все ж те злочин, що за злочин мають
На розум підупалі старики.

Лір О серце терпеливе! Як ти можеш
Це зносити? Чом слуга мій в колодках?

Корнуел Я закувать велів його, королю,
Хоч він на тяжчу заслужив науку.

Лір Ти? Як ти зважився?

Регана Панотче! Ви

Слабі тепер і кволі. Поверніться
До Гонерільї, доживіть у неї
Цей місяць і, зменшивши почет свій,
Тоді до мене прибувайте. Нині
Не в себе я, отож не маю змоги
Вас гідними запасами вбезпечить.

Лір До неї знов? Свій почет ізменшити?
Ні! Краше я під небом спати буду,
Боротимусь із вітром степовим,
Заприязнюю з вовком та совою!
Біда мені! До неї повернутись?
Та краше б я навколішки упав
Перед палким Французьким королем,
Що взяв дочку без посагу від мене,
Упав би, як звичайний зброєносець,
Щоб він прийняв на хліб мене ласкавий!

До неї повернутись? Краще ти
Порадь мені, щоб став я за раба,
За в'ючака у цього от лакузи!
(Дивиться на Освальда)

Гонерілья Як знаєте, панотче.

Лір

Не доводь
Мене ти до шаленства, дочко! Більше
Не буду вже тебе я турбувати.
Дитя моє, навіки попрощайтесь.
Але згадай: моя ти плоть і кров,
Моя дочка, тяжка моя недуга,
Сердечна рана — а проте, моя!
Пощо корити? Хай несвітський сором
До тебе прийде сам,— його твій батько
Не кличе, і в Зевеса-громовержця
На тебе грому карного не просить,
І вічному не скаржиться судді.
Подумай на дозвіллі, схаменися,
Стань кращою. Терпіти вмю я.
Я з рицарями житиму в Регани.

Регана Стривайте: я на вас не сподівалась
І ще не можу вас прийняти гідно.
Послухайтеся Гонерільї. Ви
Старі вже, пане, й розум ваш не завжди
У згоді з пристрастями. А до того ж...
Повірте, що сестра вам зла не зичить.

Лір Що ти сказала?

Регана Я сказала правду:
Півсотні рицарів — хіба ж не досить?
Та й то багато. Тільки клопіт з ними
Та небезпека. Здумайте самі,—
Чи ж то годиться мати в одному домі
Два почти, різним двом панам підлеглі?
Чи ж можна в добрій згоді їх держати?

Гонерілья Хіба моїх не вистачить вам слуг
Чи слуг сестри?

Регана А й справді, чом не так?
Коли б вони у чомусь прогрішилися —
Ми б покарали. Хочете у мене
Ви гостювать, то я прошу, королю,
Задля безпеки рицарів зоставить

Лиш двадцять п'ять: на більше ані місця,
Ані уваги я не приділю.

Лір Я все віддав вам...

Регана Віддали ви вчасно.

Лір Я вам велів опікуватись мною
І всім орудувать. Одно лише
Собі вбезпечив право я: держати
Сто рицарів. А ти про двадцять п'ять
Мені говориш. Так я вчув, Регано?

Регана Так, я ладна вам це сказати знову.
Не більш, коли зібрались ви до мене.

Лір Лиха тварюка кращою здається,
Коли рівнять з лихішою; хвали
Той годен, хто не гірший проти інших.
(До Гонерільї)
Піду до тебе. П'ятдесят удвоє
За двадцять п'ять складає, і мене
Удвоє більше любиш ти.

Гонерілья Владарю,
Навіщо двадцять п'ять, чи п'ять, чи десять
У домі тім, де челядь незліченна
Чинитиме, що ваша честь накаже?

Регана Навіщо хоч один там?

Лір А! Навіщо!
Покинь про це. Адже злидар останній
І в злиднях має радощі якісь.
Не дай людині більше, ніж їй треба,—
І ти її з твариною зрівняєш.
Ти — пані. Ну хіба ж ти для тепла
Убори носиш пишні та розкішні?
Навіщо, кажеш? О, чого ж мені
Тепер просити в неба, крім покари?
Ви немощного бачите, боги,
Нещасного, окривдженого діда —
Що ж! Як озлили в дочок ви серця
Супроти батька — батькові не дайте
Безсилля нерозумного, вогнем
Пойміть йому його старечу душу!
О! Хай ці сльози, ця жіноча зброя
Обличчя чоловічого не росить!
Відьми! Відьми! Я так на вас помщусь,
Що цілий світ... Так, світ я потрясу

СЦЕНА 1

Степ.

Буря з громом та блискавкою.

Входять Кент і дворянин, зустрічаються.

Кент Гей, хто це тут, опріч негоди злої?
Дворянин Той, хто у серці має злу негоду.

Кент А, знаю. Де король?
Дворянин

Супроти бурі
Він бореться і вітер молить хижий,
Щоб той здмухнув у море суходіл
Чи хвилями поїняв страшними землю.
Волосся сиве він в одчаї рве,
А буревію поїриви шалені
Підхоплюють волосся й розвівають.
Він хоче,— він, мала земна людина,—
Перемогти ворожий дощ і вітер.
Під ніч таку, коли голодний вовк
І лев з ведмедем дбають лиш про те,
Щоб зберегти сухою власну шкуру,
З невикритою він бродить головою
І сам себе стихіям віддає.

Кент А хто ж із ним?
Дворянин

Нікого, тільки блазень,
Що жартами образи хоче збути,
Які у саме серце той дістав.

Кент Сер, ви мені відомі, і тому
Наважуся я речі сповістити
Важливі. Розбрат виник потайний,
Незгоди обопільні зайнялися
Між Олбені та Корнуелом, знайте.
У них є слуги — в кого ж їх нема
Серед людей, що трони посідають? —
Ті слуги, як на правду говорити,
Вивідачі французькі. Через них
Усе відоме Франції, що в нашій

Державі діється,— і ворожнеча,
Та чвари серед герцогів, і те,
Як короля загнuzдано старого,
І джерело, з якого все те плине.
Я певно знаю — з Франції війська
Ідуть на землю роздрібнілу нашу.
Ім наша необачність у пригоді.
Уже в британських гаванях вони
Ладні підняти прапор свій одверто.
Коли мені ви вірите, спішіть
До Дувра: там ви знайдете людей,
Що вдячні будуть за правдиві вісті
Про лихо, що спіткало короля,—
Нечуване, аж серце з болю рветься,—
Я, шляхтич родом, звичаєм і кров'ю,
Вам без вагання доручаю це.

Дворянин

Ще слід би де об чім поговорити.

Кент

Не треба. Щоб упевнитися в тім,
Що більше щось являю я собою,
Ніж видаюсь,— розкрийте цей гаман
І те візьміть, що сховане у ньому.
Побачивши Корделію (а знайте,
Побачите її ви), покажіть
Цей перстень, і вона вам певно скаже,
Хто є той невідомий чоловік.
Що з вами розмовляє.

Грім.

Ну, та й буря!

Піду шукати короля.

Дворянин

Подайте

Правицю вашу. Ви сказали все?

Кент

Так, мало слів, зате ваги в них стільки,
Що переважають, може, всі слова.
Хто короля із нас зустрине першим —
Хай іншому подасть негайно голос.

Розходяться в різні боки.

СЦЕНА 2

Інша частина степу.

Буря триває.

Входять Лір та блазень.

Лір Дмїть, вітри, хай полопаються щоки!
Шалїйте! Дмїть! Ви, струмені кипучі,
Залїйте ураганами всі башти,
Шпилі на вежах наших затопїть!
Ви, вогняні сїрчані блискавиці,
Провісницї ударів, що ламають
Дуби в лісах, огнем своїм палїть
Старечу, сиву голову мою!
Разючий громе, землю розчави,
Розбий нїкчемні вилїпки природи
І сїм'я те по вітру розметай,
З якого люди родяться невдячні!

Блазень Ага, кумцю, свячена водичка в сухій хаті лїпша,
як дошова під голим небом? Добрий кумцю, а пішов би ти додому
та попросив благословення у своїх доньок: ця ніч не жалує ні муд-
реців, ні дурнів.

Лір Реви, лютуй! Грими і розливайся!
Дош, вітер, грїм, не дочки це мої!
Стихїї люті, не виную вас!
Я не віддав своєї вам держави,
Не називав вас дїтками своїми,
І вдячності не винні ви мені,
Тож грайтеся істотою моєю.
Я — раб ваш, бідний, кволий, недолугий,
Безсилий дід! І я, проте, взиваю
Рабами вас за те, що ви з'єднались
Із дочками злочинними моїми
І попліч з ними стали до війни
Проти такої голови старої,
Як ця! О! О! Яка страшна підлота!

Блазень Розумний той, у кого є домівка, щоб було де
прихилити голову.

Хто надумав жить без хати,
Мусить воші годувати,
Завжди доля жде така
По весїллі бідака.
Хто ногою заміняє

Те, чим серце бути має,
Не побачить тихих снів,
Плалучи від мозолів.

Не було, бач, іще ніколи красуні, що не викривлялась би перед дзеркалом.

Входить Кент.

Лір Ні, буду зразком терпіння. Зціплю уста!

Кент Хто тут?

Блазень Ковпак і вінець, дурень і мудрець.

Кент Королю мій! Ви тут! Таких ночей
Не любить навіть звір, що любить ночі;
У темряві бичує небо гнівне
Заблуканих і в житла заганяє.
Відколи я живу, таких потоків
Огню, таких страшних ударів грому,
Виття такого вітру та дощу
Не пригадаю. Стерпіти несила
Людині стільки мук і стільки жаху.

Лір Нехай боги, що грім у їх руці,
Його на супостатів нині вержуть!
Тремти, харцизе, втеклий від закону!
Ховайся, закривавлена правице!
Кривоприсяжнику і лицеміре,
Прелюбодію, нелюде лукавий,
Що вбивство потаємно замишляв,—
Дрижіть і полотнійте! О, зірвіть,
Людські гріхи, усі свої покрови,
Благайте в грізних суддів милосердя!
Я — та людина, що зазнала більше
Від інших лиха, ніж сама вчинила.

Кент Не має він чим голову накрити!
Державцю мій, тут близько є курінь,
Притулок там дадуть вам добрі люди,
Від громовиці сховище. А я
Піду до того дому, що твердіші
Серця в господарів його, ніж камінь,
З якого він збудований. Сьогодні —
Під ніч таку,— як я туди постукав,
Питаючи про вас, вони мене
Звеліли не пускати. Так, піду
І силоміць гостинності доб'юся.

Лір Думки туманяться.
(До блазня)

Ходімо, хлопче.

Що, холодно тобі, малий? Мені
Самому холодно.
(До Кента)

А де ж, друже,
Солома? Що за мудра штука — злидні!
Вони непотріб, покидьки усякі
На пишний обертають скарб. Ходімо
До куреня. Мій дурнику, мій блазню!
Я почуваю, що в моєму серці
Є закуток, якому жаль тебе.

Блазень

(співає)
Хто хоч маленький розум має —
На дощ і вітер не зважає,
Він щастя-долі зажива,
Хоч ллється дощ як з рукава.

Лір Правда, любий мій хлопче.
(До Кента)
Ходім, веди до того куреня.

Лір і Кент виходять.

Блазень Саме добряча ніч, щоб прохолодити розпусни-
цю; перше ніж іти, виречу пророцтво:

Як візьмуться попи робить, не говорити,
Як у пивце шинкар зречеться воду лити,
Як панство пишнее повчатиме кравців,
Як будуть на вогні палити джигунів,
Як по судах зачнуть судити справедливо,
Як шляхтич житиме без боргу всім на диво,
Як висохне язик брудної клевети,
Як злодій зважиться на чесну путь піти,
Як будуть лихварі на полі сіячами,
Як хвойди ставити почнуть високі храми,—
Тоді таких чудес зазнає Альбіон,
Що видасться усе — як дивовижний сон,
І навіть річ така химерна зовсім буде,
Що на своїх ногах ходитимуть всі люди.

Це провістить Мерлін, бо я живу перед його часами.
(Виходить)

СЦЕНА 3

Кімната в замку Глостера,

Входять Глостер і Едмунд.

Глостер Ох, тяжко, тяжко мені, Едмунде! Не до серця мені це жорстоке діло. Коли я просив у них дозволу дати йому притулок, вони забрали в мене собі на користування мій дім, заборонили мені, погрожуючи своєю неласкою, говорити з ним, заступатись за нього і хоч би там чим помагати йому.

Едмунд Це щось жахливе, щось нелюдське!

Глостер Слухай-но, тільки щоб нікому ні слова. Розбрат зайшов між герцогами, та коли б на цьому все кінчилось! Я сьогодні вночі одержав листа — про нього небезпечно говорити, я замкнув листа у себе в кімнаті. За образи, що їх тепер зазнає король, буде помста, частина військ уже вирушила, ми повинні стати на боці короля. Я розшукаю його і потайки стану йому в пригоді. А ти йди і забавляй розмовою герцога, щоб він не постеріг моєї допомоги королю. Коли спитає про мене, — я недужий, лежу в постелі. Якби навіть довелось за це вмерти, — бо мені такі смертю загрожують, — я не лишу свого короля, свого старого володаря напризволяще. Надходять дивні речі, Едмунде, — прошу тебе, будь обережний...

(Виходить)

Едмунд Про вірність, заборонену тобі,
І про листа довідається герцог
Негайно. Послуга це немала,
І я за неї те собі дістану,
Що тратить батько. Все дістану я —
Де старість никне, молодість буя!
(Виходить)

СЦЕНА 4

Частина степу. Курінь.

Входять Лір, Кент і блазень.

Кент Це тут, королю добрий. Увійдіть.
Такої ночі тиранія дика —
Людині затяжка.

Буря триває.

Лір

Лише мене.

Кент Ввійдіть сюди, володарю ласкавий.

Лір Мені ти хочеш розірвати серце?

Кент Своє раніш я розірву, королю!
Ввійдіть сюди.

Лір

Ти думаєш: то лихо,
Що нас гроза промочить до рубця?
Для тебе — справді. А тому, кого
Гризе страшна хвороба, не помітна
Недуга менша. Хай би од ведмедя
Ти утікав, а море на шляху
Зустрілося розбурхане,— назад
Побіг би ти ведмедеві у пашу.
Як вільний дух, то й тіло в нас чутливе.
Ця буря, що в моїм бушує серці,
Заглушує всі інші почуття.
Невдячні дочки! Боже мій єдиний!
Та це ж однаково, якби кусати
Мої уста цю руку почали
За те, що їм вона підносить їжу!
Та я помщусь. Ні, я не буду плакати!
Під ніч таку не дати мені притулку!
Гуляй, неси та зливо! О Регано,
О Гонерільє! Доброго отця,
Що все віддав вам широчу рукою,
Під ніч таку!.. Як близько до безумства!
Як страшно! Ні! Мовчатиму! Ні слова!

Кент Королю добрий, увійдіть сюди.

Лір

Прошу, зайти собі, влаштуйся на ніч;
Мені ця буря волі не дає
Про тяжчі речі думати. А втім,
Іду, іду.
(До блазня)

Заходь, хлопчино, перший.
Іди вперед, бездомний бідачисько!
Я помолюся перед сном.

Блазень заходить у курінь.

Бродяги,

Сіроми голі! Як на вас падають
Страшні удари бурі оцієї —
Чи ж можуть ваші голови неvkриті,
Худі тіла в подертому вбранні

З негодою жакливою боротись?
Занадто мало думав я про це.
Навчайся, багатію! Відчувай,
Що бідарі всякденно відчувають,
Віддай їм зайвину добра свого,
Щоб правда на землі запанувала.

Едгар

(у курені)

Дев'ять футів! Дев'ять футів! Бідний Том!

Блазень вибігає з куреня.

Блазень Не йди туди, кумцю. Там нечиста сила. Рятуйте мене! Рятуйте!

Кент Дай руку. Хто там?

Блазень Дух, дух,— він каже, що його зовуть Бідний Том.

Кент Хто там гарчить у соломі? Ану, виходь!

Входить Едгар у подобі божевільного.

Едгар Геть! Диявол женеться за мною! Крізь колючу темряву дме зимний вітер. Гей! Іди в свою холодну постіль і зогрійся.

Лір Ти все віддав своїм дочкам? І дожився до такого?

Едгар Дайте милостиньку Бідному Томові. Нечистий дух гнав його крізь вогонь та полум'я, бродами та чорторіями, драговинами й болотами, клав йому ножі під подушку і мотузки з зашморгом на його місце в церкві, сипав шурячу отруту йому в кашу, гордим робив його серце, примушував гасати конем по вузьких місточках, проклинати власну свою тінь, як зрадника. Присягаюсь усіма п'ятьма чуттями, Томові холодно. Ду-ду-ду, ду-ду, ду-ду! Хай боронять тебе боги від вихору, падачих зірок та пошесті! Дай що-небудь Бідному Томові, його мучить нечистий. От я його ледве не впіймав — от я його, от я його, ще раз, ще раз!

Буря триває.

Лір Що? Це дочки довели бідолаху до цього? Ти не міг нічого врятувати? Ти віддав їм усе?

Блазень Ні, він зоставив собі рядюгу, а то... нам усім було б соромно дивитись.

Лір Нехай усі хвороби, що таяться
В хисткім повітрі, щоб карать злочинців,
Твоїх жорстоких дочок опадуть!

Кент Сер, дочок він не має.

Лір Смерть тобі,
Брехливий рабе! Так занапастити
Людину можуть лиш недобрі дочки.
Чи то вже звичай, щоб отак батькам
Доводилось через дітей страждати?
Це справедлива кара, так! Батьки
Самі потвор нещасних породили.

Едгар Пілікок сидів на Пілікокській горі. Ух, ух, ух!

Блазень Ця ніч холодна всіх нас оберне на дурнів та
шаленців біснуватих.

Едгар Стережись лихого духа! Слухайся своїх батьків,
будь вірний своєму слову, не клянись, не перелюбствуй із жінкою
ближнього свого, не давай гордошам посісти твою душу... Томові
холодно!..

Лір Хто ти був такий?

Едгар Послужливий хлопець, гордий серцем і розумом,
що завивав собі кучері, носив рукавички і капелюхи, догоджав
хтивому серцю своєї коханки і чинив з нею нічні діла; присягався
стільки разів, скільки разів одкривав рота, і кожну присягу ламав
перед світлим оком небесним; хлопець, що засинав, обмірковуючи
спокуси, і прокидався, щоб здійснювати їх. Вино я любив палко,
гру в кості — ніжно, а в любові до жіноцтва міг заткнути за пояс
турецького султана. Живучи з лукавим серцем, з легкою головою,
з кривавою рукою, я був ледачий, як свиня, хитрий, як лис, неси-
тий, як вовк, скажений, як пес, хижий, як лев. Не допускай, щоб
рипіння черевичків чи шелест шовку віддали твое бідне серце жін-
ці, не дозволяй нозі твоїй наблизитись до кубел розпусти, руці —
до спідничок, перу твоєму — до рахункових книг лихваря і стере-
жись нечистого. А зимний вітер усе дме крізь кущі терну. Він ка-
же: гу-у, гу-гу, гу-гу!.. Дофіне, хлопчику мій, тсс! Нехай він мине
нас!

Буря триває.

Лір Краще б тобі лежати в домовині, як стояти го-
лому супроти цього розлютованого неба. І невже ж оце людина?
Привидись-но тільки до нього. Він не завдячує черв'якові шовк,
звірові — хутро, вівці — вовну, гірській кішці — мускус. Тут нас
троє підроблених, ти — справжня людина. Неприкращена люди-
на — це ж і є така от злиденна, гола двонога істота. Геть, геть
усе позичене! Іди-но, розстебни тут!

(Рве з себе одержу)

Блазень Прощу тебе, кумцю, не вередуй. Ця ніч не годиться, щоб купатися. Маленький вогник серед дикого поля був би тепер як серце старого розпусника: дрібна іскорка, а все тіло — холодне. Диви-но! Мандрівний огник!

Входить Глостер із смолоскипом.

Едгар То лихий дух Флібертіджібет. Він з'являється, коли задзвонять на вечерню, а блукає до перших півнів. Від нього — павутиння та шпильки, косі очі, заячі губи. Він насилає на пшеницю сажку і кривдить бідолашні земні створіння.

Святий проходив Вітольд дорогою глухою
І тричі зустрічався з марою він нічною,

На місці став,
Ії заляв:

— Згинь, відьмо, згинь, хай буде бог зо мною!

Кент Як ви почуваете себе, королю?

Лір Хто це?

Кент Хто такий?

Глостер Мені скажіть, що ви за люди?

Едгар Бідний Том, що їсть жаби, пуголовки, ящірки і тритони. Розпалившись серцем, він, як нападе його диявол, їсть коров'ячі кізьяки замість салату, ковтає старих щурів та дохлих собак, п'є зелену воду із стоячої калюжі. Його завсігди б'ють та січуть, карають і кидають у темницю. У нього було три одежини на спину, шість сорочок на тіло, кінь під верх і зброя.

Та миші й щури — от пожива для Тома,
Сім років уже — як єдино відома.

Стережіться мого гонителя. Геть, дияволе, геть!

Глостер І це, королю, ваше товариство?

Едгар Князь тьми — дворянин, він зветься Модо й Маху.

Глостер Споганилася наша кров і плоть,
Устаючи на нас самих війною.

Едгар Нещасний Том, як холодно йому!

Глостер Ходім, королю. Я не здатен більше
Коритися жорстоким дочкам вашим.
Хай звелено замкнуть мені ворота
І вас віддати бурі на поталу —
Намислив я знайти вас і повести
Туди, де жде на вас тепло та їжа.

- Лір* Стривай, поговорю з цим мудрецем.
Ну, звідки грім береться?
- Кент* Мій королю,
Прийміть, молю, запросини його.
- Лір* Порозмовляти хочу з цим фіванцем.
Скажи мені: у чім твоя наука?
- Едгар* Я вмю відганять нечисту силу,
Вбивати гадів.
- Лір* А скажи мені
Так, щоб ніхто не чув...
- Кент*
(до Глостера)
Просіть, мілорде,
Його до себе ще раз. Ум його
Туманиться.
- Глостер* Ну, що ж, воно й не диво:
Йому ж бо рідні дочки смерті зичать!
А де той добрий Кент? Казав він правду,
Вигнанець бідолашний. Кажеш ти —
Король наш розум тратить. Я тобі
Скажу, мій друже, що й мене черкає
Крило безумства. Був у мене син,
Що хтів мене зо світу цього звести,—
А я любив його так ніжно й щиро,
Як тільки батько може. Признаюсь —
Мене це божеволить. Що за ніч!
- Буря триває.
- Лір* Благаю вас, королю...
О, пробачте...
Філософе шляхетний, прошу з нами...
- Едгар* Том Бідний змерз.
- Кент* Біжи в курінь, погрійся!
- Лір* Ходім в курінь!
- Кент* Ні, ні, королю, з нами!
- Лір* З філософом лишитися я хочу.
- Кент* Ласкавий лорде, втіште короля,
Нехай бере він і його з собою.
- Глостер* Беріть його з собою.

Корнуел Я звіряюсь на тебе, і в моїй особі знайдеш ти кращого батька, ніж рідний.

Виходять.

СЦЕНА 6

Кімната на фермі поблизу замку.

Входять Глостер, Лір, Кент, блазень і Едгар.

Глостер Тут краще, ніж під голим небом. Заходьте, прошу. Я подбаю, щоб вам було тут спокійно. Я ненадовго залишаю вас.

Кент Усю міць його розуму поборолла нетерпеливість. Хай нагородять вас боги за ласку вашу!

Глостер виходить.

Едгар Фратеретто кличе мене й розказує, що Нерон вудить рибу в озері Мороку. Молись, неповинний, і стережися злого духа!

Блазень Скажи мені, кумцю, божевільний — хлоп чи дворянин?

Лір Король, король!

Блазень Ні, він хлоп, що має сина дворянина; це мугир, що з великого розуму пре свого сина в дворяни раніш за себе.

Лір Нехай чорти з розпеченим залізом
Їх опадуть і тіло їхне колють!

Едгар Нечистий кусає мене за спину!

Блазень Божевільний той, хто вірить у ласкавість вовка, здоров'я коня, любов юнака і присягу повії.

Лір Хай буде так. Я кличу їх до суду!

(До Едгара)

А йди сюди, учений судіє.

(До блазня)

Ти сядь отут, громадянине вчений.

Ну, ви, лисиці!

Едгар Як очима світить!

А ви кого чаруєте тут, пані?

Через річку, Бетсі, илинь!

Блазень

(співає)

В неї човен протікає,
Вся тремтить вона, як тіль,
А чого — сама не знає.

Едгар Нечистий ганяється за Бідним Томом, соловейком тьохкаючи. Гоптанц вимагає у Тома в животі двох білих оселдців. Не крикай, чорний ангеле, у мене нема поживи для тебе.

Кент Що вам, королю? Годі тих думок!
Лягайте на перину, відпочиньте.

Лір Ні, перше суд. Гей, там, покличте свідків!
(До Едгара)
Ти, вдягнений у мантию судді,
Сідай на місце.
(До блазня)

Ти з ним поруч сядь,—
Обидва ви в однім ярмі вродились.
(До Кента)
Сідай і ти, товаришу судівий.

Едгар Нехай вершиться справедливий суд!
Гей, пастушку, ти заснув.
Вівці, глянь, зайшли у шкоду.
Тільки б ти в ріжок загув —
І лиху б одвів пригоду.

Тпрусь, мура кішко!

Лір Оцю першу постав перед судом, це — Гонерілья.
Присягаюсь перед шановною громадою, що вона вигнала геть бідного короля, свого батька.

Блазень Підійдіть сюди, пані. Ваше ім'я — Гонерілья?

Лір Вона не може від цього відмогтись.

Блазень Пробачте, мені здалося, що ви — стілець.

Лір Ось друга. Бачите цей косий погляд?
Він свідчить про її камінне серце.
Спнініть її... Огню! Огню! Мечів!
Наш суд — продажний. Нащо ти дозволив
Йї вислизнуть, лукавий судіє?

Едгар Нехай боги твій розум бережуть!

Кент О горе! Де ж терпіння те, королю,
Що ним ото хвалились ви не раз?

Едгар

(убік)

Ні, сльози ці мене сьогодні зрадять.

Лір Глянь, глянь! Собачки гавкають на мене!

Едгар На них я кину свою голову. Геть, прокляті собачата, відсіль!

Чорна, біла, утікай!
Хоч отруту в зубі май,
Спанієль ти будь чи хорт,
Покруч будь, лихий, як чорт,
Будь ти кущий чи з хвостом,
Всіх прогнати вміє Том:
Головою кине він —
Всі собаки через тин.
Тин-тин-тин!

Ану-бо, всі на храмове свято, на ярмарки, на базари! Бідний Томе, а торбинка в тебе порожня!

Лір Розітніть груди Регані. Подивіться, що в неї біля серця. З чого в природі виникають такі жорстокі серця?

(До Едгара)

Вас, сер, я беру до своєї сотні, тільки не до вподоби мені ваша одежа. Ви скажете, може, що це перське вбрання, а проте — надіньте інше.

Кент Тепер, королю, ляжте та спочиньте.

Лір Ану, годі там гомоніти... Затягніть запону. Так, так, так. Ми повечереємо вранці. Так, так, так.

Блазень А я ляжу спати опівдні.

Входить Глостер.

Глостер А йди-но, друже. Де ж король?

Кент Він тут.

Його ви не тривожте: він тепер
Не при умі.

Глостер Послухай, чесний друже,
Подбай про нього. Змова є лиха
Його убити. Ноші он візьми
І віднеси мерщій його до Дувра:
Там знайдете і захист ви, й гостинність.
Не гайся. Півгодини промине —
І пізно буде, твій загине пан,
Загинеш ти і всі його боронці.
Бери ж його, бери! За мною, швидше!
Я виведу на шлях до порятунку!

Кент Спить мученик. Нехай же відпочинок

Надламаний твій розум покріпить,
Бо випроб ще зазнає він багато.

(До блазня)

Ходім, нести допоможеш... Владаря
Ти не повинен кидать.

Глостер

Ну, скоріше!

Кент, Глостер та блазень виходять, несучи Ліра.

Едгар

Коли ми бачим, що біда напала
Людей, за нас і старших, і значніших,—
Нам власний біль від серця відлягає.
Тому страждати гірше, хто самотньо
Серед щасливих мучиться людей.
Наш дух тяжкі перемагає муки,
Як страдників товаришів знаходить.
Що розпач мій в порівнянні із лихом,
Яке в'ялить і сушить короля!
Ну, Бідний Томе, годі. Встань за правду!
На все тепер ти маєш бути готовий,
Щоб короля від мук урятувать.
(Виходить)

СЦЕНА 7

Кімната в замку Глостера.

Входять Корнуел, Регана, Гонерілья, Едмунд і слуги.

Корнуел

(до Гонерільї)

Поспішайте до герцога, вашого мужа, покажіть
йому цього листа: військо короля Французького уже на нашій
землі. Розшукати зрадника Глостера!

Регана Повісити зараз!

Гонерілья Виколоти очі!

Корнуел Віддайте його моему гніву! Едмунде, супроводь
нашу сестру,— негоже тобі бачити ту покару, якій ми піддамо тво-
го батька-зрадника. Скажи герцогові,— бо ти ж ідеш до нього,—
щоб він ні хвилі не барився, запобігаючи лиху. Ми теж про це
подбаємо. Ми будемо обсилатися прудкими гінцями. Прощай, любя
сестро. Прощайте, лорде Глостер.

Входить Освальд.

Ну, що? Де король?

Освальд Граф Глостер допоміг йому втекти.
Біля воріт зустріло їх із тридцять
Отих-от рицарів, що короля
Всю ніч шукали. А тепер вони,
З'єднавшись із графовим вояцтвом,
До Дувра рушили. Як я прочув,
Там нібито чекають друзі їх
Озброєні.

Корнуел Гей, коней герцогині!
Гонерілья Прощайте, лорде. Будь здорова, сестро!
Гонерілья, Едмунд і Освальд виходять.

Корнуел Прощай, Едмунде. Де той лиходій,
Де Глостер! Изв'язати й привести!
Слуги виходять.

Хоч відберемо ми життя йому,
Судових звичаїв не відступивши,
Та влада наша допоможе нам
Наш гнів неутолений вдовольнити.
Нехай хто хоче нас корить за лютість,
Йї, проте, нікому не утримать.
Ну, хто там? Зрадник?

Входять слуги з Глостером.

Регана Ви, проклятий лис!
Корнуел Зв'яжіть, та міцно, руки ці сухі.
Глостер Що це таке, ясновельможне панство?
Ми — друзі, ви гостюєте у мене...
Пощо ця зрада? Друзі, схаменіться!
Корнуел В'яжіть його, велю я вам!
Слуги в'яжуть Глостера.

Регана Тугіш!
Тугіше! А, мерзото віроломна!
Глостер Жорстока леді, я не віроломець.
Корнуел В'яжіть його!.. Ось ми тобі, гадюко...
Регана вчіплюється Глостерові в бороду.
Глостер Клянусь богами, чиниш ти ганебно!
Регана Така сивизна — і таке лукавство!

Глостер Волосся це, що рвеш ти, лиходійко,—
Воно живе, воно — твій звинувач!
Мої ви гості, сором вам мене
Розбійними руками ображати!
Чого ви хочете?

Корнуел Які листи
Ви з Франції, добродію, дістали?

Регана Кажі лиш правду: знаємо ми все.

Корнуел Які стосунки мав ти з ворогами,
Що висіли в Британії підступно?

Регана Чийм рукам ти звірив короля
Безумного? Кажі?

Глостер Листа одного
Я мав — і від сторонньої людини,
А не від ворога.

Корнуел Хитруєш!

Регана Брешеш!

Корнуел Куди послав ти короля?

Глостер До Дувра.

Регана До Дувра? Заборонено ж тобі
Під страхом смерті...

Корнуел Ну, відповідай!

Глостер Я зв'язаний стою, немов ведмідь.

Регана Нащо до Дувра?

Глостер Бачить я не хтів,
Як пазурами будеш виривати
Його примерклі очі ти, жорстока,
І як твоя сестра немилосердна
Йому ввіп'ється в царственее тіло
Своїми іклами, мов дикий вепр.
Коли під бурю в темряві пекельній
Блукав він серед степу, непокритий,—
Скажене море хвилею грізною
Зірки гасило, а недужий страдник
До сліз небесних додавав свої.
Якби під ту негоду страховинну
Вовки завили під ворітьми в тебе,—
Ти мусила б сказати: «Воротарю,
Піди і відчини!» Та знай же, знай:

Я ще побачу, як спаде на вас
Крилата помста, діти безсоромні!

Корнуел Ні, не побачиш. Гей, держіть його!
Я очі розтопчу твої ногами!

Глостер Рятуйте, хто до старості дожити
Надіється... О лютосте! О небо!

Регана І друге око, щоб було некривдно!

Корнуел Ти хочеш помсту бачити...

1-й слуга Стривайте,
Вельможний пане! Я з малечих літ
Слугую вам, та тільки-но сьогодні
Зробити можу послугу справдешню,
Вас зупинивши.

Регана Що таке, собако?

1-й слуга Коли б сама ти бороду носила,
Я вирвав би її! Чого ти хочеш?

Корнуел Що? Мій підніжок! Раб мій
(*Вихоплює меч і підбігає до слуги*)

1-й слуга Боронись!
(*Вихоплює меч, раниць Корнуела*)

Регана (до іншого слуги)
Подай меч! А, бидло знавісніле!
(*Схопила меч і разить 1-го слугу в спину*)

1-й слуга Ох, смерть моя!.. У вас лишилось око,
Щоб бачити над ним покару, графе.
Ох...
(*Умирає*)

Корнуел Не побачить... Геть, драглі огидні!
Ну, де ваш блиск?

Глостер Як темно! Страшно як!
Де мій Едмунд? Едмунде, розпали
Усі вогні, щоб спопелити клятих!

Регана Геть, зраднику! Даремно закликаєш
Того ти, хто ненавидить тебе,
Він викрив нам твоє лукавство чорне,
І надто чесний він, щоб пожаліти
Такого батька.

Глостер О, яке безумство!
Обмовлено Едгара неповинно!

Простіть мене, богове милосердні,
І синові щасливі дні пошліть!

Регана Гей! Викиньте за браму цей непотріб!
Нехай дороги носом він шукає
До Дувра. Герцогу, як ваша рана?
Вам боляче?

Корнуел Ох, тяжко! Герцогине,
Ходімо! Виженіть оцю безоку
Потвору. Здохлого раба жбурніть
На гнойовище... Я стікаю кров'ю...
Ох, як невчасно сталося це, Регано!
Дай руку.

Корнуел, підтримуваний Реганою, виходить. Слуги відв'язують Глостера й виводять його.

2-й слуга Як йому це поминеться —
Лихих я не боятимуся діл.

3-й слуга Коли вона спокійно доживе
Покилих літ — з усіх жінок почвари
Поробляться.

2-й слуга За графом нашим сивим
Ходімо, пошукаймо задля нього
Поводиря, якогось жебрака.
Хто зна, куди він зайде, бідолашний!

3-й слуга Иди ти сам. Я прядива добуду,
Білків з яєць, щоб до очей прикласти
Скривавлених. Хай небеса йому
В його тяжкому горі допоможуть!

Виходять.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА 1

Степ.

Входить Едгар.

Едгар Так, ліпше жити в цій ганьбі вселюдній,
Аніж ганебно вік свій марнувати
Серед облесників. Найнікчемніше,

Найгірше й найбридкіше сотворіння
Живе, проте, надією якоюсь
На краще. Переміни у житті
Страшні лише щасливим, а нещасні
Сміються з них. Привіт тобі, безплотний
І вільний вітре! Ти мене здмухнув
У прірву лиха, і мені тепер
Нема чого боятись. Хто такий
Іде там?

Входить Глостер, веде його дід.

Праві небеса! Мій батько
З жебрущим дідом! Доле, злая доле!
Коли б не примхи й насміхи твої,
Що через них нам світ цей осоружний,
З життям би не могли ми розлучитись!

Дід Добрий мій паночку, я був вашим підданцем і
підданцем вашого батька вісімдесят років.

Глостер Іди собі, мій приятелю добрий,
Мені ти не поможеш, а на себе
Біду накличеш.

Дід Невидючі ж ви,
Мій пане, і не знайдете дороги.

Глостер Нема дороги в мене. Що ті очі?
І зрячим будши, спотикався я.
Нас горе вчить, і мука нас лікує.
Ох, мій Едгаре, сину мій єдиний,
Невинна жертво батьківського гніву!
Коли б тебе руками я діткнувсь,
Я б показав тепер, що я видючий.

Дід Гей, хто тут?

Едгар

(убік)

О боги! Хто в світі скаже:

«Нещасний я!» Нещастя меж не має!

Дід Це Бідний Том, причинний!

Едгар

(убік)

Гірш була!

Тому ще не найтяжче, хто про себе
Сказать не може: «Я на всій землі
Найбільший страдник».

Дід Ти куди, нещасний?
 Глостер Хто він? Жебрак?
 Дід Жебрак і божевільний.
 Глостер Ще має крихту розуму, хто вміє
 Просити хліба. Цеї ночі, в бурю,
 Такого бідаря я стрів, що здумав:
 «Людина — черв». І пригадався син,
 Та ще на нього зле тоді я мислив.
 Тепер я знаю правду. Для богів
 Те саме ми, що мухи для хлоп'ят:
 Вони нас для розваги убивають.
 Едгар
 (убік)
 Що діяти? Як боляче вдавати
 Перед нещасним дурня, всім гидкого!
 (До Глостера)
 Хай небеса благословлять тебе,
 Хазяїне!
 Глостер Це голий той бідак?
 Дід Так, пане.
 Глостер То іди ж собі, на бога.
 Як ти до мене ще зберіг любов,
 То принеси одержину якусь
 Для голої істоти оцієї,
 Що виведе мене на Дуврський шлях.
 Дід Ох, пане, це ж безумець!
 Глостер Час настав,
 Що скрізь безумці водять невидющих.
 Іди ж, прошу, чини собі як хочеш,
 А тільки йди.
 Дід Йому я принесу
 Свою найкращу одіж, бідоласі,
 І хай буде, що буде.
 (Виходить)
 Глостер Гей, а йди-но
 Сюди, голяче!
 Едгар Бідний Том ізмерз.
 (убік)
 Як тяжко, як болоче прикидатись!
 Глостер Іди ж, іди!

Едгар

(убік)

А прикидатись треба.

(До Глостера)

Благословення боже на твої
Криваві очі!

Глостер

Знаєш ти дорогу

До Дувра?

Едгар І доріжки, і стежки. У Бідного Тома відібрано розум. Хай небо береже тебе, сину чесної людини, від лукавого. В Бідному Томові оселились відразу п'ять злих духів: дух розпусти — Обідікат, Хобідіденс — князь німоти, Маху — князь над злодіями, Модо — велитель душоубів і Флібертіджібет — дух, що примушує орудувати косою та помелом, — він божеволить найми-чок. Хай боги бережуть тебе, пане.

Глостер

Візьми собі цей гаманець, бідахо,
Прибитий небом. У нещасті я,
І з цього ти для себе щастя маєш.
О небеса, і завжди так чиніть!
Хай багатій, що плаває в розкошах,
Сліпий до злиднів та нестатків людських,
Роздасть убогим надлишки свої!
Тоді не буде бідних і багатих,
Всі будуть рівні. Знаєш ти дорогу
До Дувра?

Едгар

Знаю, пане.

Глостер

Там бескет

Високий є, що загляда лякливо
В морську безодню. Тільки заведи
Мене на край бескету, я віддам
Усе тобі, що маю найдорожче,
І відпущу. Мене водити більше
Не треба буде.

Едгар

Дай же, пане, руку;

Том-бідолаха заведе тебе.

Виходять.

СЦЕНА 2

Перед замком герцога Олбенійського.

Входять Гонеріля та Едмунд. Ім назустріч — Освальд.

Гонеріля

(до Едмунда)

Прошу вас до господи. Дивне диво,
Що муж мій тихий вам не йде назустріч.
(До Освальда)
Ну, де ж хазяїн?

Освальд

Він у замку, пані,—
Та як же чудно він перемінився!
Йому сказав я про ворожий наступ —
Він усміхнувся. Я сказав йому,
Що йдете сюди ви,— він промовив:
«На лихо!» Я його оповістив
Про Глостерову зраду і про те,
Як син його молодший прислужився,—
Мене назвав він: бовдур і брехун.
Сумним вістям він радий, із веселих
Тривожиться.

Гонеріля

(до Едмунда)

Ви далі не ідіть.
Запав він у ганебне боягузтво
Та в нерішучість, бачити не хоче
Образ, які про помсту нам волають.
Та річ, що ми задумали в дорозі,
Повинна здійснитись. Рушайте швидше
До брата ви мого, зберіть війська,
Візьміть над ними владу. Я тим часом
Озброюся, а мужеві до рук
Дам веретено. Вірний цей слуга
За посланця між нами буде. Вмій
Про власне щастя дбати — і дістанеш
Ти скоро від коханої листа.
Візьми оце.
(Дає йому стрічку)

Мовчи... склони чоло...

Якби цей поцілунок говорити
Насмілився, тебе б він окрилив.
Іди ж і пам'ятай, що я сказала.

Едмунд

Я ваш до смерті!
(Виходить)

Гонеріля

Глостере коханий!

Які ж ви, чоловіки, не однакі!
Ти вартий найніжнішої любові,
А володіє мною той нікчема.

Освальд

Наш герцог, пані преласкава, йде.
(Виходить)

Входить Олбені.

Гонеріля

Чи то вже я й свистка, як пес, не гідна!

Олбені

Ти пороку не гідна, Гонерільє,
Що вітер ним тобі в обличчя сипле!
Твоєї вдачі я боюсь. Людина,
Що зневажа того, котрий життя
Ій дарував, спинитися не може.
Та гілка, що надумала відпасти
Від дерева, засохне — і годиться
Лиш на чаклунське полум'я.

Гонеріля

Облиш,

Дурниці мелеш.

Олбені

Мудрість і добро

Гидкі здаються нелюдам гидким.
Ім тільки бруд до серця. О тигриці,
Що ви вчинили! Батька ви свого,
Старого, посивілого, що навіть
Ведмідь йому лизав би кволі руки,
Звели своєю лютістю з ума.
Як брат мій стерпів це? Як попустив,
Щоб мучено людину, від якої
Зазнав він стільки ласки і добра!
О! Як на землю не пошлють боги
Видимих духів злочини спинити,
То люди жертимуть одне одного,
Мов ті морські потвори.

Гонеріля

Боягузе!

Ганьби лиш варта голова твоя,
Твоя щока удару так і просить.
Безокий лоб у тебе! Ти не бачиш,
Що честь твою затоптано в багно,
Не тямиш навіть, що лише безумець
До лиходіїв чорних має жаль!
Де дів ти зброю? Прапори французів
Над нашим краєм, тихим та веселим,

Убивця йде в пернатому шоломі,—
А ти сидиш, як дурень доброчесний,
І скиглиш: боже! Що це? Відкіля?

Олбені Поглянь на себе, сатано! Жорстокість
Не так нам у дияволі страшна,
Як у жіночім образі.

Гонерілья Мели,
Порожня голово!

Олбені Та посоромся ж,
Лукаве сотворіння, і злобою
Не каламуть лиця свого рис!
Якби була моя правиця здатна
Моєї крові слухатись,— тебе б
Я розірвав. Та що ж! Ти — демон злий,
Але ти — жінка. Це тебе боронить.

Гонерілья Ти ба, який сміливець!

Входить гонець.

Олбені Ну, що чути?

Гонець Ох, паночку, впав герцог Корнуел
Від рук слуги свого, як збирався
Він Глостерові друге око вирвать.

Олбені Що! Очі в Глостера?

Гонець Слуга, якого
Він викохав, меча підніс на пана,
Жалем порушений. Тож Корнуел
На нього кинувся, убив його,
Та й сам упав, поранений смертельно.

Олбені Так, правда, є ще судді в небесах,
Що нас карають за тяжкі злочинства!
А як же бідний Глостер? Друге око
Утратив теж?

Гонець Так, пане мій, осліп.
Ось лист вам від сестри, міледі. Просить
Вона негайно відписати їй.

Гонерілья

(вбік)

Що ж... Рада я... А тільки удовою
Сестра зосталася, при ній Едмунд,—

І те, що я замислила, на мене
Упасти може, як гора тяжка!
(До гінця)
Листа я прочитаю й відповім.
(Виходить)

Олбені А де
Був син його, як мучили отця?

Гонець Сюди він їздив з панею моєю.

Олбені Його нема тут.

Гонець Я його зустрів,
Як він вертався.

Олбені Знає він про злочин?

Гонець Так, добрий пане. Це ж на батька він
Дав викази, а виїхав для того,
Щоб карі тій не быть на перешкоді.

Олбені О Глостере, живу я, щоб віддячить
Тобі за вірну службу королеві
І щоб за очі відплатить твої!
Ходімо, друже. Все мені розкажеш.
Виходять.

СЦЕНА 3

Французький табір коло Дувра.

Входять Кент і дворянин.

Кент Чи знаєте ви, чому король Французький так
раптово повернувся додому?

Дворянин Бо він виїхав з королівства, не все залишивши
в порядку, і весь час, поки був тут, думав про ті справи, а через
них усій Франції загрожує велика біда, отож він і поїхав, бо мусив
бути там власною особою.

Кент А хто ж керує військом замість нього?

Дворянин Пан Лафар, маршал Франції.

Кент А ти не помітив, чи королева зажурилася, про-
читавши ті листи, що ти привіз?

Дворянин Так, сер, помітив добре. Бо вона
Читала при мені їх — і з очей
Котилися одна по одній сльози

На ніжні щоки. Бачилось, хотіла
Вона над власним смутком панувати,
Як справжня королева.

Кент

А! Її

Це схвилювало!

Дворянин

Так. Проте вона
Собою володіла. Сум і твердість
Боролись в ній, і це читать давалось
У неї на прекрасному виду.
Як сонце й дощ травневої пори
Змагаються, так на її устах
Сіяли дивно усміхи принадні,
Немов не знаючи, що чисті сльози
В очах її чудових появились
І котяться, як променисті перли.
Скажу одно: коли б усім журба
Так до лиця була, то ми вважали б
Її за найкоштовнішу окрасу.

Кент

А що вона казала?

Дворянин

Раз чи два
Вона шепнула з віддыхом тяжким,
Немов те слово їй давило серце:
«Мій батьку! Батьку!» Потім застогнала:
«О сестри! Сестри! Сором для жіноцтва!
Кент! Батько! Сестри! В бурю! Уночі!
Де ж милосердя?!» І свята волога
З її очей небесних полилась,
І вибігла з плачем вона — побути
На самоті з журбою.

Кент

То зірки,
Зірки керують долею людською,
Інакше-бо ніяка в світі пара
Таких дітей несхожих не зродила б.
Потому говорив ти з нею?

Дворянин

Ні.

Кент

Король тоді вернувся вже?

Дворянин

Так, сер.

Кент

Нещасний Лір живе у цьому місті.
Подеколи, під ясності хвилини,
Він згадує, чого ми прибули,
Але не хоче бачиться з дочкою.

Дворянин Чому ж то так?

Кент Гіркий, болючий сором
Гнітить його. Своім немилосердям
Благословення у дочки віднявши,
Її закинув у чужий він край,
Права її віддав недобрим дочкам,
Які серця собачі в грудях мають.
От що пече його, от що йому
З Корделією бачиться боронить.

Дворянин Нещасний!

Кент Ну, а як там Корнуел
Та Олбені?

Дворянин Вони в поході, сер.

Кент Ходім до царственого Ліра. Ти
Зостанешся при ньому. Є причина
Мені таїтись до часу,— а потім
Не пошкодуеш ти, що запізнався
Зо мною, невідомим. Ну, ходімо ж!
Виходять.

СЦЕНА 4

Французький табір під Дувром. Намет. Барабани і прапори.

Входять Корделія, лікар і воїни.

Корделія То він, то він! Його зустріли люди,
Безумного, як у негоду море;
Співа пісні він, голову собі
Повивши кропивою і куколем,
Болиголовом, бур'яном усяким,
Що в нас росте на полі. Розішліть
Негайно цілу сотню! Хай шукають
По всіх ланах його, по всіх долинах —
І перед очі наші приведуть.

Один з офіцерів виходить.

Скажи: під силу мудрості людській
Йому зцілити розум скалічений?
Хто зробить це — я все тому віддам!
Лікар Є ліки, королево. Найдорожчий
З-між них — то спокій. Він його не має.

Мені відомі засоби, якими
Його тривогу можемо ми приспати.

Корделія Небесні тайни, сили всі земні,
Із сліз моїх гарячих развітить
І порятуйте батька дорогого!
Шукать його! Шукати! Хай безумство
Не вкоротить нещасному віка!

Входить гонець.

Гонець Я з новою, королево: йдуть
Сюди війська британські.

Корделія Ми це знаєм.

Готові ми належно їх зустріть.
О батьку мій! Це все, це все для тебе!
Король Французький, рушений жалем
До сліз моїх, мою вчиняє волю.
Не честолюбство нас веде на бій —
Свята любов і честь мого вітця.
О, швидше б знов його мені побачить!

Виходять.

СЦЕНА 5

Кімната в замку Глостера.

Входять Регана й Освальд.

Регана Чи виступили братові війська?
Освальд Так, пані.

Регана Й сам він з ними?
Освальд Через силу.
Із вашої сестри вояка кращий!

Регана Едмунд із паном розмовляв удома?
Освальд Ні, пані.

Регана Що там пише Гонерілья
Едмундові?

Освальд Не знаю.

Регана Він поїхав
У справах дуже пильних. Нерозумно
Було пускати Глостера сліпого

Живим: тепер його нещасний вигляд
Усіх людей озброює на нас.
Едмунд поїхав, щоб з жалю до нього
Життя йому стражденне увірвати,
А разом і про силу ворогів
Розвідати.

Освальд Повинен я його
Догнати і листа йому віддати?

Регана Ми завтра вирушаємо. Зостанься,
Путь небезпечна.

Освальд Ні, не може, пані.
Я маю від велительки наказ.

Регана Про що вона могла йому писати?
Ти, певно, знаєш... Розкажи... То, може...
Не знаю що... Тебе нагороджу я...
Дай прочитати листа.

Освальд Ні, ні, міледі.

Регана Я знаю, що вона не любить мужа,
Я в цьому певна. Я постерегла,
Як чудно й красномовно поглядала
Вона тієї ночі на Едмунда.
Вона тобі звіряє все.

Освальд Мені?

Регана Я знаю, що кажу. Тепер подумай:
Мій муж помер, з Едмундом я розмову
Тут щирю мала,— більше він до пари
Мені, як їй. Наздожени його
І в руки дай оцю йому записку;
А герцогині, як розкажеш їй
Про все, що чув, порадь навік забути
Ті дурущі, в які вона вдалась.
Коли ж ти зрадника сліпого стрінеш,
То пам'ятай, що нагороду щедру
Дістане той, хто укладе його
На вічний сон.

Освальд Зустрівши, доведу я,
Кому служу по-щирому.

Регана Прощай!

Виходять.

СЦЕНА 6

Поле недалеко Лувра.

Входять Глостер і Едгар, одягнений по-селянському.

Глостер Коли ж ми дійдемо на верховину?

Едгар Вже скоро. Чуєте, як тяжко йти?

Глостер Дорога нібито звичайна.

Едгар Ні,

На гору ми беремось. Чути вам,
Як море гомонить?

Глостер Ні, я не чую.

Едгар Не тільки зір, а й інші почуття
У вас притуплені.

Глостер А може, й справді!
Мені здається — голос твій змінився
І кращою ти мовою говориш,
Ніж досі.

Едгар Помиляєтесь. Я тільки
В одежі іншій.

Глостер Начебто ти став
Бистріший на язик.

Едгар Ходімо, сер.

Оце та верховина. Обережно!
Яка безодня! Мліє голова,
Як глянути. Ворони та галки,
Що в'ються там під нами, видаються
Мов хрущики! Над урвищем страшним,
До нас наполовину не дійшовши,
Людина причепилась і збирає
Там кріп морський. Жахливий заробіток!
Той бідолаха видається меншим
За власну голову. А он рибалки,—
Як мишенята, бродять узбережжям.
Велика барка — ніби вбогий човник,
А човник — ніби поплавець дрібний.
Не чути навіть, як реве вода,
Об камінь розбиваючись. Ні, годі!
Боюсь, що розум замується мій
І я впаду у прірву.

Глостер Де стоїш ти —
 Постав мене.

Едгар Обачно. Дайте руку.
 Ще крок — і ви на самому краю.
 Ох, тільки здумати!

Глостер Пустим мене.
 Ось маєш, друже, гаманця тугого:
 Там самоцвіт, бідасі цілий скарб.
 Нехай усі боги та чарівниці
 Тобі пошлють багатство! Відійди,
 Зо мною попрощайся, дай почути,
 Як віддаляється твоя хода.

Едгар Прошайте, сер.

Глостер Прощай, мій добрий друже.

Едгар
(убік)
 Цією грою хочу я зцілити
 Його від розпачу.

Глостер Боги високі!
 Зрікаюсь цього світу і тяжке
 Свое скидаю горе перед вами.
 Коли б я міг його терпіти довше,
 Коли б я міг чинити опір вам
 І вашій волі, що мене карає,—
 Життя могого світоч догорів би
 Спокійно сам. Якщо Едгар живий,
 Благословіть його! Прощай, мій друже.
(Стрибає й падає на місці)

Едгар Прошайте, сер!..
(Убік)
 Проте не розумію,
 Навіщо красти в себе скарб життя,
 Коли само життя веде до смерті!
 Якби насправді там він був, де думав,
 Кінець би всьому... Мертвий чи живий?
(Змінюючи голос)
 Гей, пане! Чуєте! Подайте ж голос!
 Озв'яється! Мертвий він... Ні, оживає...
 Що вам таке?

Глостер Геть! Дай мені умерти!

Едгар Коли б із павутиння ви були,
 З повітря й пуху — і тоді б розбились

Доценту, полетівши в цю безодню.
А ви живі, ви дишете, ви цілі,
Здорові. Десять шогол ізв'язавши,
Ми верховини б тої не сягли,
Звідкіль ви впали. Чи ж не диво, сер?

Глостер Я впав чи ні?

Едгар З отого он шпиля
Високого. Збагніть: коли крилатий
Туди залине жайворон, його ми
Не бачимо й не чуємо... Та гляньте ж
Угору!

Глостер Леле! Я сліпий! Невже
Для страдників до смерті путь закрито?
Була б утіха нам, якби могли
Тиранову ми ошукати волю,
Життя позбувшись.

Едгар Дайте руку, сер.
Устаньте. Так. Ну, що? Є сила встоять?

Глостер Є, друже, є.

Едгар Це диво над дивами!
А хто це був, що з ним ви розлучились
Там, на шпилі?

Глостер Жебрак, бідаха голий.

Едгар Я тут стояв, і бачились мені
Два місяці замість очей у нього,
Носів у нього тисяча була,
Неначе хвилі, роги коливались,—
То сам нечистий. Будь же вдячний небу,
Сильнішому за всіх людей могутніх,
Що вберегло тебе від смерті, батьку!

Глостер Тепер затямлю: доти буду я
Терпіти лихо, аж само воно
Не крикне: годі! Лиш тоді умру.
Той, що ти кажеш, видався мені
Людиною. Щохвилі говорив він:
«Злий дух! Злий дух!» Це він мене привів
До тої прірви.

Едгар Заспокойся, друже,
Смирись душею... Хто то йде сюди?

Входить Лір, химерно прикрашений польовими квітами.
Розумне так ніколи б не прибралось.

Лір Ні! Вони мені нічого не можуть зробити за те, що я карбую гроші. Я — король.

Едгар Це видовище розриває мені серце!

Лір У цій справі природа вища за вмілість людську. Ось тобі гроші за вербунок. Цей чоловік держить лука, як те опудало. Натягніть мені стрілу на цілий ярд! Дивіться, дивіться! Миша! Тихо! Тихо! Оцього шматка підсмаженого сиру вистачить... О! Моя бойова рукавиця! Приміряю її на велетня. Принесіть алебарди. Ач, як славно полетіла птиця! На шмаття! На шмаття! Ф'ю! Скажи пароль!

Едгар Пахучий майоран.

Лір Проходь.

Глостер Що це? Який знайомий голос!

Лір А! Гонеріля з сивою бородою! Вони гладили мене, як пса, і казали, що у мене сиве волосся в бороді, коли воно було ще чорне. «Так», — казали вони, коли я говорив «так», і «ні», коли я говорив «ні». «Так» і «ні» — це недобрі були божества. Коли дощ промочив мене і вітер змусив дрижати, коли грім гримів не вщухаючи, хоч як я про те благав, — тоді я зрозумів їх, тоді я їх збагнув. Геть, вони не хазяї свого слова, вони казали мені, що я — все! Неправда, лихоманка сильніша за мене!

Глостер Знайомий голос, так! Невже король?

Лір Король! Король! Від голови до ніг!
Погляну — і дрижать мої раби!
Та не лякайся: я тебе прощаю.
У чім твій гріх? Перелюб? То нічого.
І птах дрібний, і мошка золота
У мене на очах перелюб чинять.
Благословення блудові, коли
Син Глостерів, народжений неправо,
Добріший був до батька, ніж мої
На ложі чесному зачаті дочки.
Нехай цвіте розпушта, любовофрастя,
Бо маю я потребу в вояках!
Поглянь же на оту манірну пані,
Що на виду зима холодна в неї,
Що головою строго так хита,
Почувши тільки слово «насолода»!
Знай: ані тхір, ні ярий жеребець
До ктливості палкішої не здатні!
Так. Це з жіночим тулубом кентаври!

До пояса — це божі сотворіння, а що нижче — те від диявола. Там — пекло, морок, сірчана безодня, вогонь, пара, сморід, зараза. Пху, пху, пху! Дай мені унцію мускусу, любий аптекарю, щоб я прочистив собі яву. Ось тобі гроші.

Глостер Дозвольте руку вам поцілувати.

Лір Я витру: тліном ця рука відгонить.

Глостер Зруйноване природи сотворіння!
О, світ увесь — нікчемний дим і прах!
Мене ти знаєш?

Лір Так, я добре пам'ятаю твої очі. Чому ти скоса поглядаєш на мене? Шкода праці, сліпий Купідоне, я не полюблю. Прочитай цей от виклик і придивись до писання.

Глостер Коли б сяло в кожній букві сонце,
І то не міг би їх я прочитати!

Едгар

(убік)

Сказав би хто — я зроду б не повірив,
Від цього серце може розірватись!

Лір Читай.

Глостер Чим? Оцими западинами?

Лір Ого! Он ти що таке! Ні очей у лобі, ні грошей у гаманці! Очам твоїм тяжко, зате гаманцеві — легко. А проте ж ти бачиш, що діється на світі.

Глостер Не бачу, а чую.

Лір Ти збожеволів! Людина і без очей може бачити, що діється на світі. Подивись ушима; бачиш, як отам суддя прискіпався до нещасного злодіячки! Слухай-но, я щось шепну тобі. Переміни місця: скажи тепер, хто суддя, хто злодій? Доводилось тобі бачити, як хазяйський пес бреше на жебрака?

Глостер Так, пане.

Лір І жебрак утікає від собачати. От тобі подоба влади: слухайся собаки, вона — вища сила.

Злий посіпако, ти — залитий кров'ю!
Спинись! Нашо розпусницю ти б'єш?
Бий сам себе: ти сам ладен би був
Чинити з нею те, за що бичуєш.
Лихвар повісив шахрая! Лахміття
Нам одкриває злочини, а пишна,
Підбита хутром дорогим одежа
Приховує. Позолоти порок —

І суд зламає спис об позолоту.
Немає винних на землі, нема —
Я вам кажу! Стаю на захист їм,
Бо маю силу засклепить уста
Всім суддям. Ти, скляні купивши очі,
Вдавай, як ті політики безчесні,
Що бачиш ти, чого не можеш бачить.
Стягни-но чоботи мені! Сильніше!

Едгар Ох, правда з маячнею тут сплелась!
В безумстві — розум світлий!

Лір Хочеш плакати

Над долею моєю, то візьми
У мене очі. Знаю я: ти — Глостер.
Терпливий будь. Ми плачемо тепер,
Та знай: людина, ледве народившись,
Кричить і плаче. Слухай, прокажу
Тобі я проповідь.

Глостер О горе, горе!

Лір Ми плачемо, вродившись, бо мусим
Дурну комедію на світі грати.
Цей капелюш... Ага! Чудова думка —
Всім коням ноги повстю обмотать...
Я це зроблю, скрадуся до зятів —
І раптом: бий! бий! бий! бий! бий!
Входить дворянин із слугами.

Дворянин Беріть його!.. Сер, ваша доня...

Лір Що?

Нема рятунку! У полоні я!
В руках у долі іграшка нікчемна.
Глядіть, поведіться ж зо мною добре.
Я викуп дам. Та лікаря пришліть.
Я ранений: аж видно навіть мозок.

Дворянин Вам буде все.

Лір Усе — мені одному?

Ох, від плачу солоний весь я став!
Слізьми моїми можна б поливати
Осінній порох...

Дворянин Володарю добрий...

Лір Умру відважно я, немов жених,
Без жалю й сліз. Не треба сумувати.
Панове, я — король. Вам це відомо.

Дворянин Ви — владар наш, і всі ми — ваші слуги.
Лір Що ж, оце життя. Ану-бо, доганяйте. Ну, ну, ну!
Лір вибігає. Слуги біжать слідом за ним.

Дворянин І злидаря в такому стані жаль;
Коли ж король так мучиться — немає
Тут слів людських. У нього є дочка,
Що змиє пляму чорную з природи,
Яку зробили інші дві дочки.

Едгар Низький уклін вам, рицарю шляхетний!

Дворянин Кажіть мерщій, чого вам треба, сер.

Едгар Чи справді буде битва незабаром?

Дворянин Це знає всяк, хто тільки має вуха.

Едгар Скажіть, будь ласка, близько вороги?

Дворянин Так, близько і на нас ідуть поспішно.

Едгар Спасибі, сер. Це все?

Дворянин Хоч королева
Іще тут справу має, та війська
Вже рушили.

Едгар Спасибі, сер, спасибі!
Дворянин виходить.

Глостер О, відберіть, боги, дихання в мене,
Щоб знову я спокусі не піддався
Свій вік собі самому вкоротить!

Едгар Ви, батьку, добре молитесь.

Глостер А що
Ти за людина?

Едгар Бідний чоловік,
Покірний долі. Чоловік, що вміє,
Стражданням навчений і лихом битий,
Будь милосердним. Дайте руку, пане,
Я заведу вас до житла.

Глостер Спасибі.
Нехай боги тебе благословлять!

Входять Освальд.

Освальд Попалась пташка! От і нагорода!
Ця голова безока мов зумисне
Сотворена, щоб збагатить мене!

Ну, зраднику старий, мерщій молись!
Добуто меч, кінець тобі прийшов!

Глостер Сильніше вдар, будь другом!

Едгар заступається за Глостера.

Освальд Ти, мугир,
Ти смієш зрадника обороняти?
Геть, бо хвороба, що його заїла,
На тебе перекинеться. Геть руку!

Едгар

(підроблюючись під селянську мову)
Овва, мосьпане, відступлюсь, аякже!

Освальд Пріч, бо здохнеш, як пес!

Едгар Ласкавий паночку, ідіть собі, куди йдете, і дайте пройти людям простим. А коли б мені оце й умерти, то не так-то вже й скоро. Не лізь-бо до старого, не сікайся, кажу тобі, а то я спробую, що міцніше: твій череп чи мій кулак. Я, хло', по-простому.

Освальд Геть, стерво!

Б'ються.

Едгар Ось я тобі перелічу зуби, мосьпане. Ану, під-
ходь! Овва, який страшний!

Б'ються. Освальд падає.

Освальд Ти вбив мене, підніжку! Забери
Мій гаманець — і тіло поховай,
Як хочеш жити на землі щасливо.
Листи, що маю, Глостеру Едмунду
Віддай: він десь у таборі британським.
Ох, смерть яка невчасна!
(Умирає)

Едгар

Ти мені
Відомий добре, підлий посіпако
Лукавої своєї господині!

Глостер Що? Вмер?

Едгар

Сідайте, батьку, відпочиньте.
Загляну я тим часом до кишень:
Листи, що він казав, мені ще можуть
Стать у пригоді. Він умер. Шкода,
Що від руки моєї. Ну, ламайся,
М'яка печатко! Тут нема ганьби:

Щоб ворогів думки недобрі знати,
Ми часто розриваєм їм серця,—
То що вже нам ці клаптики паперу.
(Читає)

«Згадай, як ми присягались одне одному. Ти маєш багато нагод убити його, і ти це зробиш, аби тільки хотів. Коли він вернеться переможцем — усьому край: я буду бранкою, а його постіль — моєю в'язницею. Визволь мене з ненависного тепла цієї постелі; його місце буде тобі нагородою за твій подвиг. Твоя дружина, — хотіла б я написати, — з відданістю й любов'ю, *Гонеріля*».

Будь проклята, мінливоросте жіноча!
Убити мужа чесного — і взять
Мойого брата на подружнє ложе!
В оцей пісок зарию я тебе,
Розпусників посланче нечестивий,
А герцогові дам цього листа
Під слухний час, щоб відав він про змову,
І розповім за смерть твою.

Глостер

Король

Слав з розуму. Яка ж міцна у мене,
Нешасного, на плечах голова,
Що стільки може витримати муки!
Ох, краще божевілля, щоб не знати,
Не бачити жахливої безодні,
Щоб стратить пам'ять, живучи в химерах!

Барабанний дріб віддалік.

Едгар

Давайте руку. Чути барабан...
Ходімо! Я вас заведу до друзів.
Виходять.

СЦЕНА 7

Намет у французькому таборі.

Лір спить на постелі. Лікар, дворянин та інші біля нього.

Входять Корделія й Кент.

Корделія

Мій любий Кенте! Як нагороджу
Тебе за добрість? Ані сил моїх,
Ані життя не вистачить на це!

Кент

У вашому визнанні — нагорода

- За все найвища, королево. Я
До ваших вух доводив тільки правду.
- Корделія* Твоя одежа дух мені смутить,
Лихі часи нагадуючи серцю.
Вдягнися краще.
- Кент* Не берить у гнів,
Що в вигляді такому я з'явився.
Коли б мене дочасно упізнали,
Було б недобре. Тож прошу і вас
Мене тим часом нібито не знати.
- Корделія* Хай буде так, мій добрий лорде.
(До лікаря)
- Ну,
Як там король?
- Лікар* Він спить іще, міледі.
- Корделія* О праведні боги! Пошліть йому
Бальзам цілющий на душевні рани
І сивому, що з горя став дитям,
Верніть ви міць і розум проясніть!
- Лікар* Чи не збудить його, вельможна пані?
Він довго спав.
- Корделія* Чинить, як каже вам
Наука ваша. Спить в одежі він?
- Дворянин* Так, ми йому наділи чисту одіж,
Як він запов у сон тяжкий, міледі.
- Лікар* Його ви не лишайте, королево:
При вас його належить збудить —
І певен я, що він спокійний буде.
- Корделія* Гаразд.
Музика.
- Лікар* Міледі, станьте ближче. Хай
Гучніше грають.
- Корделія* Милий батьку мій,
Коханий батьку! Хай мої уста
В уста твої здоров'я переллють!
Нехай цілунок мій уб'є отруту,
Яку піднесли інші дві дочки!
- Кент* О добра і ласкава королево!
- Корделія* Коли б ти навіть їм не був отцем,

І то в них жаль повинен був збудити
Цей сніг, що голову твою вкриває.
Цій голові — боротися з громами
Та з бурею? Страдальнику цьому
Вночі блукати голими степами?
Ворожий пес, що покусав мене,
І той би грівся в мене при вогні
Такої ночі. А тобі, мій батьку,
Мій батьку нездужалий, довелось
Шукати захисту в хліві свинячім,
З бродягами валяться на соломі!
О горе, горе! То ще дивина,
Що ти й життя із розумом не втратив!..
Прокинувся! Заговоріть до нього.

Лікар Ні, краще ви заговоріть, міледі.

Корделія Як маєте себе, королю наш?
Чи ви здорові, владарю ласкавий?

Лір Навіщо ви покликали мене
Із домовини? Ти — душа блаженна,
А я прикований до вогняного
Страшного кола, сльози по щоках
Течуть моїх, як олово гаряче.

Корделія Королю, ви мене впізнали?

Лір Так,
Ти — дух, я знаю. Ти давно померла.

Корделія Ще він далеко десь блука думками!

Лір Де був я? Де тепер? Що? День і сонце?
Ох, скільки мук зазнав я! Я б помер
Від жалощів, побачивши людину
В такій нарузі! Що мені сказать?
Ці руки — чи ж мої вони? Мої,
Від шпильки боляче. Проте не знаю,
Де я і що мені.

Корделія Королю, гляньте
І руки наді мною простягніть,
Благословляючи. Ні, ні, королю,
Не вам хилить коліна перед мене!

Лір Прошу тебе, не смійся з мене. Я —
Довірлива, недужа, беззахисна
Стара людина. Я боюся навіть,

Чи не зламався розум мій. Здається,
Тебе я знаю, знаю і його.

(Показує на Кента)

А де ж я, де? Що на мені за одяг?
Де ночував я? Ви, проте, не смійтесь.
Ладен я присягтись, що ця ось дама —
Моя Корделія, мое дитя.

Корделія Я, я, королю!

Лір Дай мені торкнутись
Твоїх очей. Так, сльози, теплі сльози!
Не плач. Коли у тебе єсть отрута —
Дай, вип'ю я. Дві інші без причини
Мене образили — у тебе є
Причина.

Корделія Ні, нема!

Лір Де я, скажи?
У Франції?

Кент У власнім королівстві.

Лір Благаю вас не кривдити мене.

Лікар Утіштеся, міледі. Шал страшний
Минувся, і єдина небезпека —
Це спомини про горе пережите.
Візьміть його до себе, заспокойте.

Корделія Королю, чи бажаєте пройтися?

Лір Прошу тебе не гніватись на мене,
Забути все, пробачити мені.
Старий я, донечко, і нерозумний.

Лір, Корделія й слуги виходять.

Дворянин Чи правда тому, що герцога Корнуельського
вбито?

Кент Суца правда, сер.

Дворянин Хто ж веде його війська?

Кент Кажуть, Глостерів незаконний син.

Дворянин А Едгар, його вигнаний син, нібито в Німеччи-
ні з графом Кентом.

Кент Багато чого люди говорять. А ми дбаймо за своє,
війська вже підступають.

Дворянин Кривава буде битва. Прощайте, сер.
(*Виходить*)

Кент Справдиться незабаром задум мій.
Чи сяк чи так — усе розв'яже бій!
(*Виходить*)

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА I

Табір британських військ під Дувром.

Входять під звуки барабана з прапорами Едмунд, Регана, офіцери, воїни та інші.

Едмунд (*до офіцера*)
Довідайся, чи герцог довершив
Обіцяне, чи, може, хто йому
Навіяв іншу думку. Нетривалий,
Примхливий він.

Офіцер виходить.

Регана Боюся, що гінця
Сестри моєї щось лихе спіткало.

Едмунд Боюсь і я, міледі.

Регана Пане Глостер,
Ви знаєте мою до вас прихильність.
Скажіть же щиро, чи мою сестру
Ви любите?

Едмунд Так, я її шаную.

Регана А вам на ум ніколи не спадало
Мой сестриці мужа замінити?

Едмунд Міледі, думка ця не гідна вас.

Регана Мені здається — більше щось було
Між вами, як шаноба.

Едмунд Присягаюсь,

Нічого.

Регана Я ненавиджу її.

Мій любий пане, не звіряйте серця
Моїй сестрі!

Едмунд

Ніколи, будьте певні.
От і вона та герцог, муж її.

Гонерілья

Входять Олбені, Гонерілья і воїни.

(вбік)

Воліла б я програти бій рішучий,
Аніж сестрі Едмундом поступитись.

Олбені

Привіт, кохана сестро. Чув я, сер,
Що до Корделії прибув король
Із тими, хто не міг неправду стерпіть.
Де чесно виступати я не можу,
Там і хоробрим я не здатен бути.
З французами ладен я воювати
За нашу землю, та піднять меча
Не годен проти того, хто боронить
Окривдженого.

Едмунд

Це шляхетно, сер.

Регана

До чого ця балаканина?

Гонерілья

Краще

Порадьтеся, як з ворогом боротись.
Не час тепер для чвар отих родинних.

Олбені

Военну раду скликать я звелів —
Там дійдемо до певної ми думки.

Едмунд

Я зараз буду в вашому наметі,
Вельможний герцогу.

Регана

Ти, сестро, підеш

Із нами?

Гонерілья

Ні.

Регана

А це, проте б, годилось,
Прошу, ходімо.

Гонерілья

(вбік)

Все я зрозуміла!..

Гаразд, піду.

Входить Едгар, переодягнений селянином.

Едгар

Як ваша ласка, пане,
Із харпаком нещасним розмовляти,
Благаю вислухать мене!

Олбені

Ідїть,

Я дожену вас. Ну, кажи, що маєш.

Едмунд, Регана, Гонерілья, офіцери, воїни і почет виходять.

Едгар

Прошу вас перед боєм прочитати
Цей лист. Як буде ваша перемога —
Звелїть сурмою викликать мене.
Нікчемним я здаюся, та поставлю
Бійця вам перед очі, й ствердить він
Писання це. Коли ж судилось вам
Програти бій — усе на цьому світі
Ви стратите, нінащо розпадуться
Всі ваші задуми. Прощайте, пане,
Хай служить вам фортуна.

Олбені

Постривай,

Листа я прочитаю.

Едгар

Ні, не можна,
Мені це заборонено. Коли
Настане час, мене герольд покличе,
І я прийду.
(*Виходить*)

Олбені

Ну, що ж, бувай здоров.
Листа я прочитаю.

Входить Едмунд.

Едмунд

Вороги

Вже надійшли, готуймося до бою.
Відомості я маю зовсім точні
Про сили їх, і треба поспішати.

Олбені

Гаразд, я зволікатися не буду.
(*Виходить*).

Едмунд

Обом я сестрам клявся, що кохаю,
І кожна з них лютує так на іншу,
Як на змію лютує той, кого
Змія вкусила. А котру ж узяти?
Обох? Одну? Чи, може, ні одної?
Я не зазнаю ні з одною шастя,
Допоки друга житиме. Коли
Візьму вдову, то не втечу від помсти,
Не буде меж шаленству Гонерільї,
А в Гонерільї — чоловік живий.
Ну, що ж! У бої нам він ще придасться,
А там вона хай способу шукає

СЦЕНА 3

Британський табір під Дувром.

Входить як переможець з барабанами і прапорами Едмунд. Лір і Корделія — бранці. Офіцери, воїни тощо.

Едмунд Візьміть під варту їх і стережіть
До вироку верховного суда!

Корделія

(до Ліра)

Не першим нам, боровшися за правду,
В лиху біду потрапить довелось.
За тебе, батьку, я душею мучусь:
Коли б не ти — сміялась би я гордо
В лихе обличчя зрадної фортуни.
Скажи, чи нам побачити не слід
Тих сестер — дочок тих...

Лір

Ні, ні, нізачо!

В темницю швидше! Там співають ми будем,
Як ті пташки в неволі! Ти попросиш
Мого благословення — я впаду
Навколішки перед тобою, доню,
Щоб ти мене простила. Будем жити,
Молитися, співають, оповідати
Старі казки, метеликів барвистих
Крізь вікна споглядати, а спів'язнів
Про всі двірські розпитувать новини, —
Хто в милості, неласки хто зазнав, —
Розгадувать речей таємну суть,
Як мудреці, розвідачі від бога...
Тим часом чвари проминуть людські,
Подібні до припливів і відпливів
При сьйві місяця...

Едмунд

Ведіть їх геть!

Лір

Самі боги, Корделіє моя,
Такі-от жертви святять фіміамом.
Зо мною ти! Хто розлучить нас хоче —
Нехай огонь небесний украде
І викурить, як із нори лисиць.
Утри ж бо сльози! Ворогів раніш
Поточать черви, ніж вони примусять
Нас плакати. Ходімо.

Лір і Корделія під вартою виходять.

Едмунд

(до офіцера)

Капітане!

(*Дає йому папери*)

Візьми записку цю і йди за ними
В тюрму. Від мене маєш ти посаду;
Ще вищу матимеш, зробивши те,
Що тут написано. Нам час велить,
Як діять мусимо. Вояці сором
Буть м'якосердим. Не питай, іди,
Скажи лише, чи згоден ти вчинити
Наказане?

Офіцер

Так, згоден я, мілорде.

Едмунд

Иди ж, негайно виконай наказ
І сповісти, коли по всьому буде.
Мерщій, кажу, не гай ані хвилини!

Офіцер

Возити хури і вівсом живитись —
Річ не моя. Та що людина може,
Зроблю як слід.
(*Виходить*)

Сурми.

Входять Олбені, Гонерілья, Регана, офіцери, почет.

Олбені

Сер, ви були одважні,
Фортуна вам сприяла. У полон
Забрали ви сьогодні супротивців,
Віддайте ж нам їх, щоб могли вчинити
Ми з ними так, як сан наш нам велить,
Та й власної пильнуючи безпеки.

Едмунд

Мені здається, сер, що я не схибив,
Нікчемного старого короля
Пославши до в'язниці. Вік його,
Високий титул зворушити можуть
Серця підданих, і тоді на нас
Підійметься повстання. Королеву
Теж ув'язнив я, маючи причини.
Ще буде час, віддам я їх на суд,
Та не тепер. Ми вкриті кров'ю й потом,
За другом друг ридає у тяжкі
Хвилини після найславніших битв.
Не місце і не час тут міркувати
Про Ліра та Корделію.

- Олбені* Згадайте:
Ви, сер, мені підлеглий, а не брат.
- Регана* Дозвольте міркувати нам про це.
Він нашими військами верховодив,
Моеї влади був представником
І сміло може вас назвати братом.
- Гонерілья* Не так-бо палко! Годен він на більше,
Ніж ти даруєш ласкою своєю.
- Регана* Мої від мене маючи права,
Найвищої досяг він верховини.
- Олбені* Сягне ще вищої, коли назвеш
Його ти мужем.
- Регана* Жартома, буває,
Ми кажем правду.
- Гонерілья* Ой, гляди, сестрице,
Гляди, чи не більмо на оці в тебе.
- Регана* Чогось нездужаю, а то знайшла б
Належну відповідь! Мілорде Глостер,
Бери мої війська і полонених,
Мої маєтки, статки — все твоє.
Перед очима всесвіту зову
Тебе своїм володарем і мужем.
- Гонерілья* Ти думаєш його тим ушасливить?
- Олбені* Твоїєї згоди не питають тут.
- Едмунд* Твоїєї теж, мілорде.
- Олбені* Так, байстрюче?
- Регана*
(до Едмунда)
Звели скоріше бити в барабан
І доведи, що владу я тобі
Свою дала.
- Олбені* Стривай! Тебе, Едмунде,
Як зрадника державного беру
Під варту я, а разом — і гадюку
Цю позолочену.
(Показує на Гонерілью)
Бажання ваше
Не може бути вволене, сестрице,
Бо вийшло б це жоні моїй на шкоду:
Вона заприятнилася з цим паном,

І як муж вам тее бороню.
Як заміж хочете, то покохайте
Мене,— моя дружина заручилась
Із іншим.

Гонерілья

От комедія!

Олбені

Едмунде,

При зброї ти. Вели в сурму сурмити:
Коли ніхто не з'явиться сюди,
Щоб чесним боем і судом господнім
Довести чорні злочини твої,—
Ось виклик мій.
(*Кидає рукавицю*)

У рот не бравши хліба,
Я виявлю, негіднику, тебе!

Регана

Ох, тяжко, тяжко!

Гонерілья

(*вбік*)

Віру в міць отрути
Я стратила б, якби було не так.

Едмунд

Ось відповідь!
(*Кидає рукавицю*)

Ганебно бреше той,
Хто зрадником посмів мене назвати!
Хай грає твій сурмач. Я доведу
На поединку з іншим чи з тобою,
Що честь моя не має плям.

Олбені

Герольде!

Едмунд

Герольде, гей! Сюди!

Олбені

На власну силу
Лише надійся: вояків усіх,
Кого водив ти в імені моєму,
Я розпустив.

Регана

Я мучусь!.. Трачу сили!..

Олбені

Вона недужа. Заведіть її
В мое шатро.

Регану виводять.

Входить герольд.

Олбені

Іди сюди, герольде.
Нехай сурма засурмить. Прочитай
Писання це мені.

Офіцер

Труби, сурмачу!

Сурма.

Герольд

(читає)

«Коли хто із людей значних чи рицарів волисть довести оружною рукою, що Едмунд, гаданий граф Глостер, не одну вчинив зраду перед вітчизною, нехай той з'явиться на трету сурму. Супротивник готовий боротись».

Едмунд Сурми!

Перша сурма.

Герольд Ще раз!

Друга сурма.

Герольд Ще раз!

Третя сурма.

Здаля чути відповідь сурми.

Входить Едгар, озброєний. Перед ним іде сурмач.

Олбені Спитай його, пощо на звук сурми
З'явився він?

Герольд Хто ви? Як вас на ймення?
Пощо прийшли на виклик?

Едгар Знайте, люди:

Ім'я мое загублене — його
Сточила зрада гострими зубами;
Проте стою не нижче родом я
За супротивця.

Герольд Хто ж ваш супротивець?

Едгар Хто смів назвать нахабно тут себе
Едмундом, графом Глостером?

Едмунд Це я.

Що далі?

Едгар Добувай свого меча,
Коли образив серце я шляхетне,—
Нехай це доведе твоя правиця.
Повинен я,— так честь мені велить,—
Тебе, хоч ти дійшов і слави, й сили,
Назвати зрадником перед богами,
Перед отцем твоїм і перед братом.
Так! Зрадник ти! Продав ти вінценосця

Усе сказав і попросив його
Благословення. Та нещасне серце
Не стерпіло борні між чорним сумом
І радістю ясною — і розбилось.
Розбилось, усміхаючись.

Едмунд

Твої

Слова мене зворушили, і, може,
З них вийде ще добро. Та говори,
Ще маєш ти сказати щось.

Олбені

Коли

Ще тяжчі речі скажеш ти йому —
Не треба. Захлинувся я сльозами.

Едгар

І так ця повість довга, як сторіччя,
Для того, хто втікає від скорботи,—
Пощо ж було б розтягувати її?
В той час, коли у розпачі я плакав,
З'явився чоловік, що знав мене
Як старця божевільного, бридкого.
Дізнавшись, хто я, він обняв мене
Могутніми руками, і ридання
Його безумні небо потрясли.
Він оповів про себе і про Ліра
Найжалібнішу оповідь на світі.
І бачив я, що струни життєві
Одна по одній рвалися в нещаснім.
Та зазвучала враз сурма, і я
Лишив його в печалі смертній.

Олбені

Хто ж він?

Едгар

Вигнанець Кент. Одягнися слугою,
За королем, за ворогом своїм,
Він рушив і служив йому вірніше,
Ніж справжній раб.

Вбігає дворянин з закривавленим ножем.

Дворянин

Рятуйте!

Едгар

Що таке?

Олбені

Мерщій кажи, що сталося?

Едгар

Відкіль у тебе цей кривавий ніж?

Дворянин

Гарячий він, парує ще... З грудей
Його ми вийняли... Вона умерла.

Олбені

Хто вмер, кажи!

Дворянин

Дружина ваша, сер.

Сестру вона, Регану, отруїла
І в тім призналася.

Едмунд

Я слово дав

Обом — і недалеко вже до шлюбу.

Олбені

Несіть сюди їх — чи живих, чи мертвих.
Це суд небесний. Він жахає нас,
Але жалю не виклика.

Дворянин виходить.

Входить Кент:

Едгар

Ось Кент.

Олбені

Так, він. Не час вітати нам його,
Як то годиться.

Кент

Я прийшов сюди

Віддати королеві на добраніч.
Де він?

Олбені

Ох, справді ж, це найголовніше!
Де Лір і де Корделія, Едмунде?

Вносять тіла Гонерільї і Регани.

Ти бачиш, Кенте?

Кент

Що це, що таке?

Едмунд

Отак Едмунда люблено: сестра
Сестру з любові тої отруїла,
Щоб і собі укоротити віку.

Олбені

Закрийте лиця їм.

Едмунд

Ох, я вмираю...

Супроти вдачі хочу я вчинить
Учинок добрий. Я велів убити
Корделію і короля. Не гайтесь,
Біжіть до замку! Швидше!

Олбені

О, біжіть!

Летіть на крилах.

Едгар

Та куди ж, мілорде,

До кого? Хто дістав наказу? Дайте
Признаку, що скасовано наказ.

Едмунд

Візьми меча мого і занеси
До капітана.

Олбени

Та мерщій, на бога!

Едгар виходить.

Едмунд

Твоя жона і я йому звеліли
Повісити Корделію, а потім
Пустити чутку, нібито сама
Вона на себе наложила руки.

Олбени

Хай небо береже її! Візьміть
І винесіть його.

Едмунда виносять.

Входять Лір з мертвою Корделією на руках, Едгар, офіцери та інші.

Лір

О горе, горе!
Камінні люди ви, камінні люди!
Коли б у мене стільки язиків
І стільки пар очей — твердінь небесну
Я розвалив би! Так, вона умерла!
Од мертвого живого відрізняю я.
Так, мертва, як земля. Подать свічадо!
Як затуманиться його поверхня
Від дихання її — скажу тоді:
Жива.

Кент

Чи не кінець усьому світу?

Едгар

Чи провіщання того?

Олбени

Смерть і жах!

Лір

(держить пір'їну біля уст Корделії)
Перо заворушилося! Жива!
Ох! Це за всі страждання нагорода.

Кент

(падаючи навколішки)
Королю мій!

Лір

Іди від мене геть!

Едгар

Це чесний Кент, ваш друг!

Лір

Чума на вас,
Убивці чорні! Врятувать її
Я міг — та не втекла вона від смерті.
Корделіє, Корделіє, стривай!
Що? Що ти кажеш? Голос був у неї
М'який та лагідний, такий прекрасний!
Убив раба я, що тебе повісив.

- Офіцер* Це правда.
- Лір* Правда! Я колись мечем
Примусив би усіх їх пострибати...
Тепер старий я, в муках стратив сили...
Хто ви, скажіть, бо я недобачаю.
- Кент* Коли фортуна може похвалитись,
Що двох людей на світі і любила,
Й ненавиділа,— ось один із них.
- Лір* Сумний на вигляд. То невже ви Кент?
- Кент* Так, мій королю, це слуга ваш, Кент!
Де Кайюс, ваш слуга?
- Лір* Умер і згинув.
Він чесний був і зброєю як треба
Орудував.
- Кент* Це ж я, королю добрий.
- Лір* Побачимо.
- Кент* Я вас не покидав
Ані на крок в сумній мандрівці вашій.
- Лір* Що ж, радий я.
- Кент* Хто може там радіти,
Де темрява, жалоба, чорна смерть!
І старші дочки ваші вмерли.
- Лір* Так.
Можливо.
- Олбені* Він не знає, що говорить.
Даремно ми звертаємось до нього.
- Едгар* Це марна річ.
Входить офіцер.
- Офіцер* Едмунд умер, мілорде!
- Олбені* Що вам до того? Лорди й друзі чесні!
Освідчу вам свій намір. Полегшать
Ми будемо нещасному життє,
Як тільки зможемо. Я віддаю
Йому до рук його священний скіпетр.
(До Едгара й Кента)
Вам повертаєм ваші ми права
І додамо належні нагороди
За послуги. Хвала і шана чесним,

А вороги хай чашу зла доп'ють!
Дивіться, о!

Лір Найменшеньку мою
Повішено. Нема, нема життя!
Чому собака, кінь і щур живуть,
А ти не дишеш? Ти довіку вже
Не прийдеш, не воскреснеш, мила доню!
Прошу вас, розстебніть отут мені...
Спасибі, сер. Погляньте лиш на неї...
Погляньте на уста...
(Умирає)

Едгар Зомлів... Королю!

Кент О серце, розірвись!

Едгар Відкрийте очі,
Владарю...

Кент Не тривож його душі,
Дай упокоїтись. То тільки ворог
До мук життя вернуть його хотів би.

Едгар Умер.

Кент Він довго жив, чинивши вад собою
Насильство.

Олбені Внесіть усіх мерців.
Скорбота й плач — усе, що нам зосталось.
(До Кента й Едгара)
Вам, друзі, владу передам востаннє
І всі про королівство піклування.

Кент Далека путь прослалася мені.
Покликав ван. Я не відмовлюсь, ні.

Едгар Нас пригвітав цього часу тягар,
То вилиймо ж у слово серця жар.
Нам, молодим, такого не зазнати
І ряст, як він, так довго не топтати.
Виходять під похоронний марш.

С. 151. *Кассіо вас не знає...*— Кассіо, звичайно, знає Родріго в обличчя; але Родріго послухався поради Яго («зміни своє лице фальшивою бородою»), і Кассіо Яго не впізнав.

С. 165. *...чи не побували часом ваші інструменти в Неаполі, що вони так гугнявлять?* — Натяк або на «неаполітанську хворобу», як у ті часи називали сифіліс, або на гугнявість вимови неаполітанців.

С. 182. *Лежав я з Кассіо недавно поруч...*— В Англії часів Шекспіра окремі ліжка рідко у кого були. Звичай спати з приятелями або із зовсім чужими людьми в одному ліжку зберігався до XVII ст. навіть серед вищих класів суспільства.

С. 183. *Геллеспонт* — давньогрецька назва Дарданельської протоки.

С. 200. *Я радий, що ума ви позбулися.*— Лодовіко щойно повідомив Отелло про даний йому наказ їхати в Венецію і призначення Кассіо на його місце. Дездемона радіє тільки з першого, однак Отелло пояснює її радість другим повідомленням і вважає, що вона втратила розум, відкрито радіючи з удачі свого коханця.

С. 212. *У тузі сиділа вона край струмка...*— Старовинна англійська пісня про зелену вербу дійшла до нас у кількох варіантах. Найдавніший зписок належить до 1600 р.

С. 224. *Настане тьма... Й під нами сколихнеться Від жаху вся земля!*— Уявлення про зв'язок між затемненнями і землетрусами зустрічається у Плінія, англійський переклад якого був виданий 1601 р.

С. 230. *Це загартований в льодових водах Іспанський меч.*— Про гартування іспанських мечів у льодовій воді також згадується у Плінія.

С. 231. *Дивлюсь йому на ноги — ні, то казка...*— Вважалося, що у чорта мають бути копита; Отелло вважає Яго чортом.

С. 234. *Пес спартанський!*— Спартанські собаки, як твердять стародавні автори, були особливо люті.

Наталія МОДЕСТОВА

КОРОЛЬ ЛІР

Час написання трагедії «Король Лір» встановлено досить точно: 1605—1606 рр. У книзі розваг королівського двору зафіксовано, що 26 грудня 1606 р. «слуги його величності» зіграли трагедію перед королем та придворними в Уайтхолі. В тексті твору згадуються затемнення місяця й сонця, що мали місце відповідно у вересні та жовтні 1605 р. Отже, трагедія постала не раніше жовтня 1605 р. й не пізніше грудня 1606 р. Як вважають деякі сучасні англійські шекспірознавці, вона була створена вже після «Макбета».

Першим її виданням було Quarto 1608 р.; цікаво зазначити, що з дванадцяти примірників цього видання, які збереглися, немає і двох ідентичних — наслідок того, що коректура правилася водночас із друком. Друге видання in quarto хоч і має на титульній сторінці дату 1608 р., насправді з'явилося 1619 р. і є передруком одного з примірників першого Q, частково виправленого. Текст F 1623 р. був теж передрукований з примірника першого Q, але зі значними змінами, за позиченими, як вважають деякі текстологи, з екземпляра суфлера. У виданні F опущено біля 300 віршів з тексту першого Q, а натомість було додано біля 100 нових віршів. Кращим вважається текст F, за яким здійснюються подальші видання трагедії з деякими доповненнями із Q.

Глибинне джерело цієї «британської трагедії» — одна з найдавніших легенд про короля Ліра та його дочок. Вона не раз переказувалася в опрацьованому вигляді, починаючи з латиномовної «Історії Британії» (1135) Джефрі Монмутського і кінчаючи «Хроніками Англії, Шотландії та Ірландії» (1577) Голіншеда, як і її правила Шекспірові за безпосереднє джерело. До того ж Шекспір користувався давнішою п'єсою невідомого автора, яка 1594 р. була зареєстрована в Палаті книготорговців під назвою «Прославлена історія короля Ліра та трьох його дочок». Як і завжди, п'єсу свого попередника Шекспір піддав глибокому переосмисленню і переробці. Зокрема, він змінив щасливу розв'язку на трагічну, ввів образ блязця й сцени Лірового божевілья і ускладнив фабулу п'єси паралельною сюжетною лінією — історією Глостера та його синів. Цей сюжет, чи, вірніше, сюжетну модель Шекспір запозичив із пасторального роману Ф. Сідні «Аркадія» (1590), який теж слід віднести до джерел трагедії.

«Любов холодне, дружба ламається, брати не хочуть знатись, по містах — заколоти, по селах — розбрат, у палацах панує зрада, розірвано зв'язок між батьком і сином... король іде наперекір природі... Підступи, ошуканство, зрада й руйнація, розбиваючи наш спокій, товаришать нам у дорозі до могили» — цю характеристику часу, яку подає Глостер у I дії, можна було б поставити епіграфом до усього твору. І звучала вона дуже актуально, оскільки трагедія відтворює політичну і соціальну обстановку сучасності Шекспіра, обстановку того великого історичного зламу, що відбувався в Англії кінця XVI — початку XVII ст.

Уже останні роки правління Єлизавети були позначені рядом гострих сутичок між королівською владою та парламентом. Низка змов, повстань та заколотів, невдоволення народу, «чий труд тяжкий не відрізняє свят від буднів», створює в країні гнітючу передгрозову атмосферу. Становище загострюється з приходом до влади Якова I Стюарта (1603), який повертає в бік феодальної реакції. Водночас зростає і активізується пуританська буржуазія, прагнучи зламати феодальні відносини, замінивши їх на грошові, характерні для капіталізму. Англійський гуманізм опиняється мов між молотом і ковадлом, між старим світом «кулака та меча» («Річард III») і новим, де, як говорить Шекспір у 66 сонеті, «...скрізь нікчемність в розкоші сама, і в злиднях честь доходить до одчаю», а для досягнення успіху, за словами Гонерілії, треба йти назустріч злу.

«Король Лір» відзначається багатством і вагомістю змісту не тільки філософського та морально-етичного, а й соціального та політичного. Трагедія переконливо засвідчує, що від притаманної раніше Шекспіру віри в абсолютизм, віри

в розумного і гуманного короля нині не залишилось нічого. Іван Франко має всі підстави вважати цю п'єсу «страшною вівісекцією королівського маєстату».

На початку трагедії Лір — типовий монарх-самодержець, деспотичний, егоїстичний, розбещений загальним схилинням, лестошами, безмежністю своєї влади. «Король від голови до ніг», за власним визначенням, він вважає себе якоюсь вищою істотою, яку його сан підносить над усіма людьми. Ще М. О. Добролюбов писав, що, звикнувши вважати себе джерелом усіх радощів та горя, початком і кінцем усякого життя у своєму королівстві, він переносить прямо на свою особу той блиск, уся повагу, якою користувався завдяки своєму сану. І від влади він одмовляється, за словами Добролюбова, «повний гордої свідомості, що він сам по собі великий, а не владою, яку тримає у своїх руках».

І тому, хоч Лір зрікається корони, він і далі має себе за короля і домагається, щоб йому віддавали королівські почесті. Йому навіть здається, що царствена велич його особи стане ще виразнішою, яскравішою, коли він одмовиться, сказати б, від її матеріальних атрибутів. У цьому й полягає його трагічна ілюзія, його справжнє безумство — адже ця віра в силу й значення особистих достоїнств перебуває у кричущій невідповідності з реальним світом, з його дійсними, а не позірними соціально-етичними нормами й законами буття.

Зрозуміла річ, ця трагічна ілюзія Ліра та її крах не є відбиттям суперечностей та колізій раннього середньовіччя, — вони тісно пов'язані з проблематикою, породженою гуманістичною ідеологією Відродження та її кризою. Нагадаємо, що ідея самоцінності людської особистості належала до наріжних у названій ідеології. На початок XVII ст. стало цілком очевидно, що вона розходиться з реальним рухом історії, що і в новому суспільстві, яке на той час складалося, людська особистість сама по собі, без багатства, влади тощо, нічого не значить. Ця трагічна істина життя, яка була одним з істотних аспектів кризи ідеології ренесансного гуманізму, в «Королі Лірі» виражена особливо глибоко й своєрідно.

Певними гранями свого змісту трагедія «Король Лір» близька до Шекспірових історичних хронік, передусім тим, що, за вдалим висловом І. Франка, автор у ній «дав нам не фамілійну трагедію в королівських костюмах, а трагедію самого королівства на фамілійнім тлі» (Франко І. Збір. творів: У 50 т. — Т. 33. — С. 205). Тут ставиться, до того ж у новому, притаманному другому періоду творчості Шекспіра аспекті, проблема народу і влади, справедливого устрою, що поставала в його історичних хроніках. Навдивовижу глибокий і багатограний розвиток отримує в «Королі Лірі» мотив пробудження в монархові людини, здатної розуміти й брати до серця людські страждання, але вже після того, як він утратив владу, — мотив, який уперше зазвучав у хроніці «Річард III».

Звичайно, розвінчанням «королівського маєстату» аж ніяк не вичерпується ідейна наснага п'єси. Великий драматург іде далі у своїх соціально-філософських осягненнях і узагальненнях, висловлених з усією притаманною йому силою та повнотою устами Ліра. Але вже нового, просвітленого Ліра. За слушною думкою англійського літературознавця А. Кеттла, історія Ліра — «це історія шляху від короля до людини». На цьому шляху Шекспір змушує героя до дна випити гірку чашу горя й страждань, на собі відчутти егоїзм та жорстокість інших людей, зрозуміти свої помилки, свою жорстокість, несправедливість існуючого ладу і

аморальність власного егоїзму, щоб стати людиною в повному розумінні цього слова. Поступово підготовлюваний усім перебігом дії, цей процес завершується в сцені бурі в степу,— вона символічно перегукується з тим, що відбувається в свідомості Ліра, який, утрачаючи розум, починає відроджуватися для нового і, попри всі страждання, справжнього життя.

Безпосереднім поштовхом до цього стає зустріч Ліра з Едгаром, законним сином Глостера, який переходується під виглядом жебрака Тома із Бедлама. Тут Шекспір зливає з основною сюжетною лінією короля Ліра лінію Глостера та його синів, котрої не було у п'єсі попередника. Ніби дублюючи в основних моментах трагічну історію Ліра, ця побічна сюжетна лінія надає творові більшої змістової глибини й значимості, підносить його на висоту майже універсального узагальнення. Тут проявилось відмічене Пушкіним характерне для генія вміння досягнути єдиною думкою, єдиним наміром увесь сюжет. Зустріч з Едгаром, вигляд цієї «крайньої нужди й упідлення» наштовхують Ліра на думку, дуже характерну для гуманізму Ренесансу: думку про людину в її «чистому вигляді», звільнену від усього зовнішнього, таку, як існує вона в природі: «І невже ж оце людина? Придивись-но тільки до нього. Він не завдячує черв'якові шовк, звірові — хутро, вівці — вовну, гірській кішці — мускус. Тут нас троє підроблених. ти — справжня людина. Неприкрашена людина — це ж і є така от злиденна, гола двонога істота. Геть, геть усе позичене! Іди-но розстебни тут» (III, 4).

Лір зриває з себе королівські шати, і це скидання одяжі в контексті твору набуває символічного змісту: він скидає з себе все чуже, нашароване облудним світом, і повертається до своєї глибинної людської сутності, в якій зливаються загальнолюдське й індивідуальне. Безумний Лір розуміє життя набагато краще, ніж той Лір, що усвідомлював себе королем від голови до ніг, судить про нього незрівнянно глибше й справедливіше.

Винагородою новому Ліру, Ліру-гуманістові, стає любов Корделії, яка рятує і виликовує його. Цікава сама сцена лікування безумного Ліра: лікар Корделії присипляє його, і, доки він міцно спить, грає музика, яка своєю гармонією відновлює гармонію світу хворого. Тут знайшла високопоетичний вираз характерна для культури Ренесансу ідея музики як утілення космічної гармонії, котра відповідно діє і на духовний світ людини. Але оновлений Лір уже не думає про владу й не стане королем — Шекспір не повернеться до своїх колишніх ілюзій. Водночас він рішуче відхиляє можливість щасливої розв'язки. Адже не прийшов ще час для нового Ліра після його відродження, Ліра просвітленого й гуманного, з гармонійним внутрішнім світом: зло в реальному світі ще надто сильне й небезпечне.

Проблематикою твору зрештою визначається його структура і жанрова своєрідність. На відміну від «монодраматичного «Гамлета» і особливо «Отелло», «Король Лір» має іншу структуру, це, за визначенням Л. Пінського, «трагедія з акцентом на стані світу». Характерна особливість її структури в тому, що антагоністом у ній виступає не одна особистість, яка втілює в собі зле начало, навіть не група їх, а, по суті, весь світ, усе суспільство. Та й протагоніст тут не один, з королем пов'язані Глостер, Едгар і насамперед — Корделія. Тут істинне джерело трагедії — не особиста провина героя, не його сліпота, а саме стан

світу, в якому панує зло. Звідси й та особливість трагедії, що інтрига не відіграє значної ролі в розгортанні сюжету. «Король Лір» — трагедія, що тяжіє до відкритої дії, якій притаманна специфічна масштабність у часі й просторі.

Відповідно буде Шекспір систему образів трагедії, розмежовуючи їх на два табори — тих, хто живе за законами моралі й гуманності, і тих, чиєю нормою поведінки стали звирячий егоїзм і аморальність. Не входячи в характеристики образів, спробуємо лише контурно окреслити найважливіші з них, ті, кому належить першорядна роль у вираженні концепції твору.

Передусім образ Корделії, якій у п'єсі відведена особлива композиційно-сюжетна функція. І це зовсім не випадково, вона в «Королі Лірі» — живе втілення гуманістичного ідеалу, в ній закладені ті начала і якості, які за уявленнями гуманістів Ренесансу мали бути нормою «природної людини»: душевна прямота й щирість почуттів, активна доброта і внутрішня свобода. Знаменна еволюція Ліра, про яку йшлося вище, вимірюється і надзвичайно яскраво розкривається у зміні його ставлення до Корделії: деспот Лір проклинає і виганяє «непокірну» дочку, прозріння головного героя, пробудження в ньому гуманності — це й повернення до Корделії, яка стає для нього опорою і сенсом існування, загибель Корделії перекреслює життя самого Ліра.

Окремо слід сказати про образ Лірового блазня — першого провідника героя на тернистому шляху до людяності. Користуючись традиційним правом «дурнів» висловлювати правду у вічі своїм панам, хоч би як високо вони стояли, блазень уперто і послідовно розкриває королю безглуздість його вчинку і жалюгідність становища, в яке він себе поставив, віддавши дочкам владу, землі, все, що мав. І робить він це засобами народної сатири — з образом блазня в трагедію входить стихія народного гумору, так майстерно відтворена у перекладі Максима Рильського. Це приказки, жарти, дотепи, сатиричні пісеньки — мудрість, набута простим людом віками гіркого досвіду та страждань. Блазень із «Короля Ліра» — найдемократичніший з усіх, створених великим драматургом, і водночас найбільш людяний.

Серед антагоністів, носіїв зла, найяскравіший образ Едмунда, нешлюбного сина Глостера, якого цілком виправдано ставлять поряд з такими «геніями зла», як Річард III чи Яго. Вирішивши знищити «законного Едгара» і граючи на кращих якостях характерів батька й брата («довірливий мій батько; благородний і щирий брат»), Едмунд успішно реалізує свій злочинний задум. Він зводить наклеп на Едгара, якого батько, проклявши, проганяє, штовхає Корнуела на криваву розправу з Глостером, а потім влаштовує справжнє полювання на осліпленого батька. З його наказу вішають Корделію і мають убити Ліра. Найвища мета Едмунда — самому стати королем, і Гонерілья та Регана перетворюються в його руках на знаряддя досягнення цієї мети. Словом, Едмунд — це завершене втілення зла, «макіавелліст» у тому значенні, яке вкладали в це слово сучасники Шекспіра, тобто людина, що відкинула всі моральні принципи й цінності. Та якщо в ранній хроніці потворна внутрішня сутність Річарда III відбивалася в його потворній зовнішності, то Едмунда Шекспір малює гарним і ставним, справжнім красенем. Тут зло постає у зовнішньо привабливій личині.

Не дивно, що «блискучі гадюки» Гонерілья і Регана так упадають за ним. Можливо, крім усього іншого, вони відчувають у ньому «споріднену душу» — адже зло притягає зло. Але не будемо їх тут характеризувати, звернімо лише увагу на сцену «торгу за почет» у другій дії, де королівни різночю нагадують перекупок. Та ще зазначимо майстерну індивідуалізацію цих внутрішньо близьких образів: якщо Регана просто зла й жорстока, то Гонерілья наділена гострим розумом, який дозволяє їй розбиратися в характері батька та інших людей, в тому, що відбувається в довоколишньому світі.

«Короля Ліра» по праву вважають одним з найтрагічніших творів Шекспіра, в якому відбито трагізм усієї доби. Образ стривоженого, розбурханого світу проходить через усю п'єсу. Буря в природі, буря в суспільних та сімейних стосунках, буря в свідомості, в самій душі Ліра. Не випадково О. Блок сказав, що «трагедії Ромео, Отелло, навіть Макбета й Гамлета можуть здатися дитячими поряд з цією».

З трагедією «Король Лір» українські читачі ознайомилися на початку XIX ст. в російських перекладах. З великим інтересом зустріли і її сценічні втілення, зокрема постановки за участю негритянського трагіка Айри Олдріджа, що в ролі Ліра викликав глибоке захоплення у Т. Г. Шевченка. Привернула п'єсу увагу і революційно-демократичної критики — аналіз «Короля Ліра», зроблений М. О. Добролюбовим, не втратив цінності і досі. Спробу розкрити фольклорні витоки образу Корделії зробив М. П. Драгоманов у статті «Корделія — замураа» («Вестник Европы», 1884. — Т. IV). Хвилював «Лір» і Лесю Українку — силою зображених у трагедії характерів, філософськими узагальненнями та напруженим драматизмом. У 90-х рр. минулого століття Панас Мирний робив спроби його перекладати, але перший повний український переклад належить П. Кулішу — десь на початку 1880-х рр.

На сцені українських театрів до революції «Лір» ішов російською мовою, українською був поставлений уже в радянський час Київським театром ім. І. Франка, головну роль виконував М. Крушельницький. Екранізація трагедії, здійснена режисером Г. Козінцевим (1970), з Юрі Ярветом у головній ролі по праву ввійшла в історію радянської кінематографії.

ПРИМІТКИ ДО «КОРОЛЯ ЛІРА»

С. 240. *Геката* — див. приміт. до с. 64.

С. 241. *Не зважуйся ставати між драконом і лютістю його!* — Тобто і об'єктом його гніву.

Щоб це ствердити, ось вам і корона — Діліть її. — В оригіналі *soonet*, зменшене від *gown* — корона. Критики звернули увагу на те, що Лір віддає дочкам лише малу, тобто герцогську, корону, і висловлювали припущення, що велику корону, як емблему суверенної влади, він вирішив зберегти для себе. Був висловлений і здогад, що цю малу корону Лір спершу мав намір віддати Корделії, щоб виділити її з-поміж сестер, і що в цьому полягав його таємний задум.

С. 250. *Том із Бедлама.*— Том — прізвисько, яке часто давали божевільним. Бедлам — притулок для божевільних у Лондоні, заснований в будинку колишнього Віфліємського (Bethleem) монастиря. Хворі там не одержували ні їжі, ні одягу.

О! Ці затемнення віщують розбрат! Фа, соль, ля, мі!.— Едмунд кепкує з тих, хто здатний пояснювати всі вчинки людей впливом руху зірок. Чотири ноти, проспівані ним, створюють какофонію.

С. 257. *Коли б я мав монополію на дураці!.*— При Якові I роздача торгових монополій приватним компаніям і окремим особам (особливо з числа придворних) досягла розмірів, які викликали загальне обурення і ряд протестів з боку парламенту.

С. 267. *Я розішлю портрет по всій країні!.*— За часів Шекспіра такий спосіб розшуку злочинців уже практикувався.

С. 271. *Коли б ти на Сарумській був рівнині, Як гусака, тебе погнав би я На Камелот.*— Сарумська рівнина, на якій був розташований замок легендарного короля Артура Камелот, славилася гусьми.

С. 287. *Свячена водичка* — йдеться про придворні лестощі.

С. 289. *Мерлін* — чарівник і пророк, що нібито жив наприкінці V — на початку VI ст. Лір, за Голіншедом, жив у IX ст. до н. е.

С. 294. *Флібертіджібет* — один з бісів, згадуваних у книзі Харснета «Викриття чудесних папістських крутіств». Звідси, а частково з фольклорної традиції, взято і імена інших «злих духів», яких далі називає Том. *Вігольд* — святий, який вважався захисником від мари, що її нібито насилала на людину нечиста сила.

С. 297. *...Нерон вудить рибу в озері Мороку.*— Гадають, що ця згадка про Нерона підказана Шекспіру Рабле (англійський переклад «Гаргантюа» з'явився 1592 р.). Але у Рабле Нерон грає на флейті, а на вудочку ловить (і не риб, а жаб) імператор Троян.

Через річку, Бетсі, плин! — Едгар починає, а блазень підхоплює уривок із старовинної англійської балади.

С. 298. *Гей, пастушку!.*— Теж уривок з балади.

С. 299. *Ви скажете, може, що це перське убрання!.*— Тобто вбрання по-східному розкішне.

А я ляжу спати опіадні.— Ці слова блазня, відповідь на зауваження Ліра — «Ми повечеряємо вранці», — сприймаються в даній ситуації як жарт. Проте деякі коментатори вбачають у цій репліці інший, прихований зміст, бо це останні слова блазня перед зникненням не лише зі сцени, а й з дії взагалі. Причина цього зникнення коментується по-різному, пояснюють її навіть умовами тогочасного театру: в Шекспіровій трупі було тільки 12 акторів, і дехто з них виконував по дві ролі. У виставі «Король Лір» актор, що грав блазня, виконував і роль Корделії. Так чи інакше, на сцені ці персонажі жодного разу не «стикаються».

С. 309. *Як брат мій...*— тобто герцог Корнуел.

С. 318. *...тебе від смерті, батьку!* — Едгар не зраджує себе, кажучи «батьку», оскільки так взагалі зверталися до старої людини.

С. 321. *Цей капелюх...*— Ці слова, що переривають «проповідь» Ліра і звертають його думки на інше, коментатори пояснюють тим, що Лір, ставши в позу проповідника, тримає перед собою за звичаєм капелюх. Але можливе й інше пояснення: в своєму маячному стані Лір раптом помічає повстаний Едгарів капелюх і далі говорить, показуючи на нього.

С. 323. *Ова, мосьпане...*— Тут і в двох подальших репліках Едгар, вдаючи із себе простого селянина, в оригіналі розмовляє соммерсетською говіркою.

Наталія МОДЕСТОВА

МАКБЕТ

Четверта з великих трагедій Шекспіра була створена в 1604—1606 рр., найвірогідніше — 1606 р. Про це зокрема свідчить прозорий натяк у 2 сцені II дії на злободенну подію, судовий процес священика-єзуїта Гарнета, пов'язаний з відомою Пороховою змовою, який розпочався наприкінці березня 1606 р. Перша вистава трагедії відбулася в липні чи серпні того ж року в театрі «Глобус», а потім при королівському дворі. За життя Шекспіра цей твір не друкувався, вперше він з'явився друком in folio 1623 р. Деякі шекспірознавці-текстологи (Кеннет М'юір, Д. Довер Вілсон та інші) вважають, що текст «Макбета» — один з найгірших у F, з численними пропусками й помилками. Щоправда, висловлюються й інші думки, наприклад, Г. Б. Гаррісон у передмові до видання «Макбета» в серії «The Penguin Shakespeare» свідчить, що друк у F підготовлений старанно. Але всі дослідники звертають увагу на те, що текст «Макбета» значно коротший за тексти інших драм Шекспіра початку XVII ст.: у ньому близько двох тисяч рядків, тоді як у «Гамлеті» — близько чотирьох тисяч, а в «Отелло» й «Королі Лірі» — близько трьох з половиною. Очевидно, у F був надрукований текст, підготовлений до вистави, з відповідними скороченнями.

Ще одна текстологічна проблема полягає в тому, що деякі сцени й фрагменти трагедії відрізняються за мовою і стилем, а також за художнім рівнем. Було встановлено, що епізоди з Гекатою і відьмами в 5 сцені III дії і в 1 сцені IV дії текстуально збігаються з драмою-феєрією Т. Мідлтона «Відьма», яка дійшла до нас у рукописі. Деякі дослідники знаходять руку Мідлтона також у інших сценах твору і таким чином висувають його в «співавтори» Шекспіра, зокрема приписують йому скорочення «Макбета» для сцени зі включенням кількох власних фрагментів. Але цілком можливо й те, що театр «Глобус» за своєю ініціативою використав у постановці трагедії фрагменти з п'єси Мідлтона, яка не мала успіху у глядачів.